

UN CAIET-MANUSCRIS DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA: CARTEA NEAGRĂ A PRIZONIERILOR ROMÂNI DIN RUSIA

IOANA RUSTOIU, SMARANDA CUTEAN
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

A Handwritten Notebook from the Collection of the National Museum of Unification Alba Iulia: The Black Book of the Romanian Prisoners from Russia (ABSTRACT)

In the inventory book of the National Museum of Unification Alba Iulia, at the *Document Collection* is recorded a "handwritten notebook (unidentified author) entitled the Black Book, with 178 persons' names from Transylvania who, being held prisoners by the Russians, did not enrol due to different reasons" (inventory number 4584); a notebook with black covers, that entered the collections of the National Museum of Unification Alba Iulia in 1969. Those noted down on its 13 leaves were former soldiers of the Austro-Hungarian Empire Romanian natives (Transylvanian and Bukovinian) of whom, a part either refused or hesitated to enrol from the beginning in the Romanian army to fight for establishing Greater Romania. The author of the notebook was subaltern I. Lipovan, the text being drawn in 1919, based on data gathered in 1916 in the Darnita camp; it was revised only where the author held recent information, given the fact that a part of those aimed at enrolled as volunteers in the second corps of the Romanian volunteers from Siberia, and others participated directly in the National Assembly from Alba Iulia.

Cuvinte-cheie: Primul Război Mondial, voluntari români, armata Imperiului Austro-ungar, armata română

Keywords: the First World War, Romanian volunteers, army of the Austro-Hungarian Empire, Romanian army, volunteers

Un subiect mereu actual, deși privit diferit de la o epocă la alta, a fost cel al voluntarilor români din Primul Război Mondial, foști soldați ai Imperiului Austro-Ungar, care au intrat în armata română renunțând la statutul de prizonieri de război. Gestul lor a fost răspunsul unui fenomen general manifestat în imperiile multinaționale, iar exemplul și ajutorul efectiv oferit de legiunile cehoslovace¹ au jucat un rol esențial în mobilizarea foștilor prizonieri și formarea legiunilor românilor ardeleni, basarabeni și bucovineni din Rusia, Italia, Franța, Turcia ori Statele Unite².

Cei care au ales această cale sunt descriși de contemporani în termeni elogioși. Voluntarii ardeleni ajunși la Iași (foști prizonieri în Rusia) i-au făcut o impresie puternică Reginei Maria: „Arătau impresionant cu toții - înalți, bine

¹ Bullock 2009; Figes 2016, p. 521-522, 525, 528; Loupan 2017, p. 77-78.

² Bufeana 1929, p. 119-141; Șerban 1988, p. 449-453; Șerban 1989, p. 533-559; Dudaș 1996, p. 85-180; Bufeana 2010, p. 103-265; Ugliș 2015, p. 135-169.

îmbrăcați și plini de entuziasm”³. Îi descrie așa, îi vede astfel, imediat după primirea entuziastă din Piața Unirii, din 8 iunie 1917.

O altă descriere de epocă este cea a pictorului Costin Petrescu, martor ocular al manifestărilor din capitala Moldovei: „Ziua de 8 iunie 1917 a fost într-adevăr frumoasă, prin manifestația ardelenilor ostași veniți din Rusia, unde fuseseră ținuți ca prizonieri austrieci. Piața Unirii era ticsită de lume. Cetele de ostași ardeleni, vreo 1000-1500, îmbrăcați în uniforme noi românești, au fost primiți cu urale entuziaste de mulțimea venită din toate colțurile Iașului. [...] Pe fețele băieților noștri se citea hotărârea și resemnarea. [...] Dar eroul zilei, cel care a făcut să lăcrimeze ochii noștri prin fraza simplă și nemeșteșugită, prin vorbe izvorâte din convingere și adevăr, a fost ofițerul ardelean Deleu. Vorbe curate, pronunțate pe rând și apăsate ca să se audă și să se înțeleagă de toți, cum că: *Ne vorbiți să ne ținem jurământul?... Ni-l vom ține. Și ca dovadă e că ne găsim aci, când puteam să nu fim aci...*”⁴

Un portret complet al voluntarului ardelean ni-l oferă și Take Ionescu, într-o scrisoare adresată viitoarei sale soții aflată la Kiev: „Ce eroi sunt acești oameni, care fiind prizonieri ai rușilor scăpaseră de orice obligații de război și puteau aștepta liniștit sfârșitul carnagiului, și totuși ei au cerut insistent să vină și să lupte aici sub drapelul nostru pentru patria comună! Gândește-te că dacă acești oameni vor fi făcuți prizonieri, vor fi spânzurați, nu împușcați. Gândește-te că familiile lor acolo vor fi persecutate sau chiar masacrate. Ce mare lucru e patriotismul!”⁵.

Să fi fost oare atât de ușoară această trecere dintr-o uniformă în alta? La ce renunțau până la urmă, în afară de viața lor, prin înscrierea în armata țării căreia îi aparțineau doar prin sânge, nu și prin granițele de moment? Dacă cei din afara fenomenului voluntariatului observau doar patriotismul și entuziasmul noilor recruți ai armatei române, în articolele ori cărțile editate în perioada interbelică de către cei implicați în formarea corpurilor de voluntari ardeleni din Rusia, Siberia, Italia, Franța, Praga sunt surprinse și ezitățile ori refuzul de a trece de cealaltă parte. Ofițerii și, deopotrivă, soldații Imperiului Austro-Ungar de origine română nu au crezut că e posibil ca România să mai aibă șanse de izbândă sau că un corp de voluntari poate fi eficient într-un război deja pierdut. Teama generală a celor chemați era aceea a consecințelor gestului lor asupra familiilor lăsate acasă în Transilvania, Banat ori Bucovina, dar și efectele directe asupra propriei persoane: pierderea gradului militar, acuzația de dezertare care li se putea aduce sau, în cazul în care cauza ar fi fost pierdută, imposibilitatea de a

³ Regina Maria 2015, p. 43.

⁴ Petrescu 2018, p. 116-117.

⁵ Cain 2018, p. 44.

se reîntoarce acasă⁶.

Incertitudinile asupra atitudinii corecte se manifestă chiar de la începutul războiului, când o parte a ardelenilor aflați în România trec granița pentru a se înrola în armata împăratului, mânați de „sentimentul datoriei” așa cum justifică Sextil Pușcariu gestul revenirii sale în Ardeal⁷, în timp ce alții refuză să răspundă chemării sub arme, susținând, cât mai vocal cu putință, necesitatea ca România să intre în război alături de Antanta⁸. Tot două opțiuni au avut și românii din granițele Imperiului Austro-Ungar: se prezintă sub steagul împăratului, așa cum majoritatea au făcut-o, sau dezertează, trecând munții în România. Despre experiența războiului, ca soldați ai imperiului, dar și cum au trecut de „cealaltă parte” și care au fost consecințele gestului lor, scriu imediat după ce ajung în România Casian Munteanu, Octavian Tăslăuanu, Eugen Goga și Vasile Stoica. Cărțile lor sunt tipărite și publicate pentru a susține cauza națională⁹.

După exprimarea clară a poziției României, prin intrarea în război alături de Antanta, dezertările se intensifică, dar românii din armata Imperiului Austro-Ungar nu aleg doar să treacă granița în România, ci găsesc și o altă rezolvare a dilemelor: trecerea la inamic, statutul de prizonier ușurându-le povara gestului de a lupta contra fraților de același sânge, în această ultimă variantă a dezertării, nefiind încălcat nici jurământul depus în fața împăratului. Acolo, în lagărele de prizonieri, apare ideea de a ajunge în România și a de a lupta în armata română ca voluntari, un statut la care nu a fost ușor de ajuns, constituirea corpurilor de voluntari cerând timp și oameni dedicați. Și, poate cel mai mult, curaj și entuziasm, pe care cei trimiși în lagărele de prizonieri pentru a-i convinge pe prizonieri să lupte alături de armata română nu l-au găsit întotdeauna, oratorii neezitând să-și exprime dezamăgirea atunci când numărul celor înscriși în corpul voluntarilor s-a dovedit a fi mult mai mic decât numărul celor în fața cărora își ținuseră prelegerile¹⁰.

Totuși, cu eforturi considerabile, datorate în principal voinței prizonierilor de a lupta mai departe, neacceptând pacea de la București și statutul lor de soldați inactivi, corpurile de voluntari români s-au constituit și fiecare au

⁶ Bănățeanului Petru Talpeș, întors acasă într-o permisie, tatăl îi propune să dezerteze: „Seara înainte de culcare tata mi-a propus să trec în România peste munți, și mă va duce el până într-un sat unde are buni prieteni și astfel scap cu viață, fără a o periclita în război. Acest gând îmi venise și mie încă pe drum când plecam de pe front. Îndeplinirea era ușoară, dar îmi puneam întrebarea care vor fi consecințele” (Talpeș 2008, p. 46). Va dezerta totuși în prima zi în care plutonul său a primit ordin să lupte împotriva României, dar o va face astfel ca „să nu apărem ca trădători și dezertori” (*ibidem*, p. 48).

⁷ Dudaș 1996, p. 66.

⁸ *Ibidem*, p. 67-68; Șerban 2003, p. 50-61; Bufnea 2010, p. 69-91.

⁹ Munteanu 1915; Tăslăuanu 1915; Goga 1916; despre povestea dezertării lui Vasile Stoica, cărțile despre Transilvania și românii din Imperiul Austro-Ungar, dar și cariera sa vezi Opreș 2019.

¹⁰ Nițescu 1926, p. 277-278, 283-284; Nițescu 1928, p. 44-48; Ugliș 2015, p. 187-193.

contribuit, în felul lor, la victoria finală: formarea unei Români Mari. Nu însă fără dificultăți, fără orgolii și dezamăgiri venite din partea celor pe care-i considerau camarazi și, mai ales, *români* pur și simplu. Pe aceștia i-au sancționat - separând bobul de neghină - consemnându-i într-o *Carte Neagră*.

În 1922, când publică volumul referitor la voluntarii ardeleni din Rusia, Petre Nemoianu îi amintește pe cei care au rămas credincioși pajurei cu două capete, și cum, cei care doreau necondiționat să intre în rândurile armatei române, au încercat să facă public numele celor care se opuneau proiectului lor românesc: „[...] din nenorocire a fost destul de mare numărul acestor uscături. Nu vorbim aci de cei care n-au venit voluntari. Aceasta am considerat-o ca o chestiune pe care o va lămuri fiecare cu propria conștiință. Au fost trecuți în Cartea Neagră aceia cari, până și din transportul de voluntari format, căutau să-i rețină pe Români, aducându-le aminte de jurământul către Franz Iosef și amenințându-i cu confiscarea averilor și spânzurarea familiilor lor. Au fost din aceștia din cei în rezervă, dar mai ales dintre ofițerii activi. Atitudinea prea puțin românească a ofițerilor români activi din armata austro-ungară reiese dealtfel din tabloul statistic întocmit la Darnița. Din numărul de 250 ofițeri - 6 au fost activi, din cari nici un ofițer superior. Abia în Septembrie 1917, un fiu al Banatului, maiorul Silviu Bordan, de la regimentul de honvezi din Lugoj, s-a gândit că are o datorie față de neamul său, atunci când acesta stă în fața problemei de a fi sau a nu fi. Câțiva, în cari mai trăia amintirea originii, cereau garanții cu privire la recunoșterea gradului, vechimei acestuia etc., toate problemele naționale de o capitală importanță în decurgerea socotelilor noastre de o mie de ani cu Ungurii. [...] Dar *Cartea Neagră* este a trecutului; să nu o mai răsfoim”¹¹.

Pompiliu Nistor relatează în 1923, în *Gazeta Voluntarilor*, povestea modului în care s-a constituit *Corpul Voluntarilor Români Ardeleni-Bucovineni. Istoricul înființării până la sosirea la Iași*. Aici explică - și scuză până la un punct - atitudinea ezitantă a unor camarazi:

„Partea cea mai mare dintre noi am ajuns în prinsoare în toamna și iarna anului 1914, când cu catastrofalele înfrângeri austriace din Galiția. Pe front, deși duși de acasă în primele zile ale mobilizării, nu ne-am prea putut orienta asupra aspectului politic al războiului; nici n-am avut vreme și izvoare de unde să fi putut afla indicații asupra atitudinii ce o vor lua românii, atât de la noi, cât și din regat. Doar de aflam câte ceva despre scrisorile lui Tisza către Vaida și Mețianu și de mai multe ori la rând că România a declarat război Rusiei.

Astfel, nu am putut zice că am avut vreo atitudine deosebită pe front. Ci și-a făcut fiecare datoria brută de soldat, luptând fără însuflețire, fără a avea ochii asupra altui ideal, decât că prin jertfele noastre să dovedim și ungarilor că merităm altă soartă mai bună, și că prin aceste jertfe se va rescumera dreptatea

¹¹ Nemoianu 1922, p. 14.

pentru neamul nostru. De aceia soldații noștri s-au purtat bine, eroic, și cari au ajuns în prinoare au ajuns în mod fatal fără vina lor, în cazul cel mai bun bucuroși de ea. [...] Cel puțin așa mi se pare mie c-a fost pentru cea mai mare parte dintre ofițeri și pentru aproape totalitatea soldaților, mai ales pentru întâiele luni ale războiului, iar perspicacitatea câtorva, cari au plecat de acasă cu gândul unei Români Mari, mi se pare, eufemistic vorbind, postumă”¹².

Sunt amintiți trădătorii dintre ofițerii activi: „Se găseau și între soldați impasibili, neutrali oricărui agitații naționale, ba chiar de cei ce făceau contra-propagandă, amenințând cu denunțul - și împlinindu-l prin căile clandestine ale spioanelor <de caritate>. Aceștia erau mai ales sergenți și <Stabsfeldwebeli> plini de decorații.[...] Și mulți români de-ai noștri, mai ales țărani, îndată ce venea vorba despre ținuta ce o vom avea, se fofilau și se pierdeau pe ici pe colo. Prindeau, în simplitatea lor, mai ales sperietura că li se vor lua *pământurile*, și *ei au copchii și ce-o să se facă fără pământ?* Și dacă la apelul de mai târziu nu s-au prezentat atâția câți trebuia, *această frică a pământului și a familiei, încă a avut un rol*”¹³.

În lagărul din Binsk unde se afla prizonier, Pompiliu Nestor a susținut intrarea în armata română în fața a 55 de prizonieri români. 33 au acceptat să plece din lagăr, ceilalți își doreau venirea în țară, dar nu ca soldați, doar pentru „lucru”. Când autoritățile ruse și-au dat acordul ca doar ofițerii și „intelligenții” dintre prizonierii români din armata austro-ungară să părăsească lagărul pentru a intra în armata română, stabilind ca punct de concentrare localitatea Darnița (lângă Kiev), din cei cinci care „corespundeau” criteriilor impuse, doar unul singur a plecat, hotărât să renunțe la statutul de prizonier¹⁴.

Cei care au sosit în punctul de concentrare convinși de partea cui trebuie să lupte, întâmpină greutăți, trec prin încercări care le zdruncină încrederea. Condițiile improprie de cazare, lipsa hranei, a igienei și a medicilor, comparativ cu viața mult mai liberă dusă în lagărele în care îi deținuseră rușii¹⁵, readuc îndoiala asupra pasului făcut. Întârzierea cu care statul român a răspuns entuziasmului de început al românilor din armata imperială a accentuat și mai mult dezamăgirea unora și dorința de reîntoarcere la vechiul statut¹⁶. Voicu Nițescu a ajuns la Darnița, a văzut condițiile precare și a auzit glasul voluntarilor: „[...] ni s-a îngăduit să ieșim din lagăre și să ne adunăm ... la Darnița. De

¹² Pompiliu Nistor, „Corpul Voluntarilor Români Ardeleni-Bucovineni. Istoricul înființării până la sosirea la Iași”, în *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, anul I, nr. 24, 1 iulie 1923, p. 1.

¹³ *Idem*, în *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, anul I, nr. 25, 8 iulie 1923, p. 1.

¹⁴ Nemoianu 1922, p. 9.

¹⁵ *Cosânzeana*, Orăștie, an IV, nr. 49, 20 decembrie 1914, p. 651-653; Goga 1916, p. 202; Petricoane Drugărin 2012, p. 711.

¹⁶ Atitudine înțeleasă dacă ne gândim la situația Basarabiei și a românilor refugiați în Ucraina (vezi Procopiu 2018).

aici ni se spunea că vom fi aduși în țară de către guvernul român. Luni de zile am așteptat. Așteptare plină de chinuri și deznădejde. Lagărul din Darnița era mai rău decât cele din care ieșisem. Chiliile în care locuiam erau mai triste decât cele ale monahilor din Lavra. Dormeam în frig, răbdam de foame și umblam sdrănțoși¹⁷. Nemulțumirile foștilor prizonieri erau firești după anii trecuți de la mobilizare și părăsirea celor dragi, nu însă și schimbările radicale de atitudine care nu le-au făcut deloc cinste. Majoritatea însă, nici în aceste condiții dificile, nu și-au pierdut răbdarea și speranța, între mizerie și datorie¹⁸, alegând datoria.

Cel care a hotărât că e necesară o delimitare clară între cei ce doresc continuarea războiului alături de armata română, și ceilalți, la care apăruseră „unele sfiele, unele atitudini dubioase, mai ales când era vorba de vreo declarație publică și hotărâtă față de autoritățile rusești și față de prizonierii de altă naționalitate, ba chiar și față de reprezentanții armatei românești”¹⁹ a fost Vasile Chiroiu, supranumit de camarazii săi Cato, un bănățean născut în comuna Comloș, cu studii la Blaj, Brașov și Cluj²⁰. A fost avocat stagiar la Sibiu, apoi avocat la Biserica Albă, de unde a și fost mobilizat în 1914. Elie Bufnea îl consideră ca fiind unul dintre artizanii celor două corpuri de voluntari ardeleni, alături de Victor Deleu, Sever Bocu, Pompiliu Nistor, Ioan Vescan și Octavian Vasu. În biografia dedicată lui în paginile volumului *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei: Unirea (1914-1918)*²¹, amintește ideea acestuia de a redacta la Darnița o *Carte Neagră*: „În conștiința lor, voluntarii erau moștenitorii și păstrătorii tradițiilor de lupte și de sacrificii ale neamului românesc din Ardeal și Ungaria. Și pentru ca nimeni să nu îndrăznească să păteze printr-o conduită neprincipială aceste daruri ale sufletului românesc, a înființat la Darnița o *Carte Neagră*, cartea păcătoșilor împotriva regulilor morale de conduită românească și omenească. Era o inițiativă de purificare și îndeosebi de prevenire”²².

Pompiliu Nistor amintește și el motivația constituirii *Cărții Negre*. Toți cei aflați la Darnița semnau o declarație „prin care ne legam pe cuvânt de onoare și irevocabil să intrăm, fără a pune nici o condițiune, în armata română, ai cărei soldați ne consideram din momentul iscăririi”²³. După luarea acestei decizii, în momentul de început al inițiativei, din cei aproape 200 de ofițeri aflați în lagărul

¹⁷ Nițescu 1926, p. 33.

¹⁸ Subtitlul unui capitol al cărții lui Voicu Nițescu (Nițescu 1932, p. 80), care descrie evenimentele petrecute în mai 1918, în Samara.

¹⁹ *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, nr. 29, 12 august 1923, p. 1.

²⁰ A studiat Dreptul la Cluj (1900-1902, 1904-1905) și Budapesta (1903-1904). În 1912 a obținut și titlul de doctor în științe juridice (Sigmirean 2000, p. 383, 486).

²¹ Apărut postum (Bufnea 2010, p. 182-184); manuscrisul a fost donat de autor Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6557).

²² Bufnea 2010, p. 182.

²³ *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, nr. 29, 12 august 1923, p. 1. Capitolul VII publicat în acest număr a fost intitulat: „Purificarea”, „Cartea Neagră”.

de concentrare, doar șase au refuzat să semneze declarația: „Dr. Iuliu Caliani avocat, Valer Liuția, profesor (bănățean), Valer Vajdea, învățător, Simion Holca, Meletie Cancer (Bucovina), Samuil Urian, contabil Jibou (făgărășan)”²⁴. Alți cinci, veniți mai târziu la Kiev, după numirea colonelului Pietraru, care au refuzat semnarea declarației au fost avocații: Vasile Meșter, Nicolae Porav, Iustin Nestor, apoi Emanoil cavalier de Cercavsky și căpitanul Ciprian Țurcan²⁵. Lor li s-au adăugat apoi și alții și, deși Cartea Neagră „luase proporții”, a dispărut²⁶. O dispariție confirmată de un mic anunț apărut într-un număr al ziarului *Telegraful Român* din anul 1919²⁷, semnat de căpitanul Vasile Chiroiu, care informa asupra intenției de a reface *Cartea Neagră* întocmită la Darnița. Apelul public, adresat ofițerilor, amintea necesitatea recuperării unor informații importante: „Aviz. Primim: Ofițerii Corpului voluntarilor ardeleni-bucovineni sânt rugați să binevoască a contribui la reconstruirea <Cărții negre> întocmite în Darnița, trimițând de urgență la adresa subsemnatului în Sibiu, Piața mică, Nr. 23, toate datele deținute de ei. Căpitan V. Chiroiu” (Fig. 1).

În registrul-inventar al Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, la *Colecția de documente* este înregistrat un „caiet-manuscris (autor neidentificat) sub numele de *Cartea Neagră*, cu 178 de nume de persoane din Transilvania care, fiind prizonieri la Ruși, nu s-au înrolat voluntari sub diverse motive” (inv. nr. 4584), de dimensiuni relativ mici (20,2 x 16,5 cm), cu coperte negre (Fig. 2). Numele foștilor combatanți români din armata Imperiului Austro-Ungar sunt consemnate pe 13 file²⁸. Întorcând caietul cu cealaltă copertă, pe alte 15 file²⁹ ale acestuia sunt transcrise, în tabele, date statistice referitoare la numărul populației de pe glob, capitale, orașe ori state, informații copiate, probabil, din almanahurile populare tipărite în epocă de *Astra* ori de editurile românești. Documentul a ajuns în patrimoniul Muzeului Național al Unirii în anul 1969, achiziționat de la profesorul sibian Silviu Țeposu³⁰.

Ce era această *Carte Neagră* amintită cu numele ei în bibliografia interbelică de doar câțiva dintre foștii voluntari și ce era „nepotrivit” în ea? Ioan I. Șerban, istoricul Legiunii Române din Rusia, amintește manuscrisul din colecția muzeului albaulian în volumul publicat în 2003, considerând că acesta a fost redactat la Darnița între „decembrie 1916 și până la plecarea primului eșalon de voluntari în Moldova” și faptul că sunt consemnate „178 de persoane

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ „S-a găsit cineva, probabil, careva din cei interesați sau în slujba lor, care a făcut-o să dispară, adevărat a furat-o” (*ibidem*, p. 2).

²⁷ *Telegraful Român*, Sibiu, nr. 8 din 19 ianuarie/1 februarie 1919, p. 5.

²⁸ MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4584.

²⁹ În total, caietul conține 32 de file, 4 au rămas goale, fără însemnări (f. 14-17).

³⁰ Arhiva MNUAI, dos. 9/1969, f. 146-149.

care au refuzat să se înroleze în Corpul de la Darnița sau au făcut agitație potrivnică scopului”³¹. Restul informațiilor sunt preluate nu de pe filele caietului, ci din articolul lui Pompiliu Nestor: „11 persoane au fost nominalizate primele în *Cartea neagră*: Iuliu Caliani, Valer Linția, Valer Vajdea, Simion Holca, Meletie Cancer, Samuil Urian, Vasile Meșter, Nicolae Porav, Iuliu Nestor, Emanoil cavalier de Cercavsky și Ciprian Țurcan”³², pentru că, lecturând cu atenție textul manuscrisului păstrat la Muzeul Unirii, cele 178 de nume sunt consemnate în ordine alfabetică, de la A la Ț (ultimul nume). Nici urmărindu-i alfabetic nu-i găsim aici pe cei 11: primii patru lipsesc (Iuliu Caliani, Valer Linția, Valer Vajdea, Simion Holca), Meletie Cancer apare la poziția cu numărul 37, cu mențiunea: „sosit din Darnița, s-a reîntors”³³. Samoilă Urian apare la poziția 165, cu mențiunea: „a venit în decembrie la Darnița, a plecat apoi la Blajasni, în Siberia”; numele lui Vasile Meșter îl întâlnim la poziția 93, cu mențiunea „a plecat din Darnița, nevoind a intra în armata română”; Nicolae Porav este consemnat la numărul 127: „s-a înscris ca voluntar, s-a prezentat la Darnița și a fugit”; Iuliu Nestor la 110, cu precizarea: „s-a depărtat din Darnița”; Emanoil cavalier de Cercavsky lipsește; Ciprian Țurcan apare la poziția 171, cu completarea: „Plecat din Darnița. A fost susționat ca spion. S-a[u] aflat la dânsul atari scrisori”³⁴. De asemenea, nu toți cei 178 au refuzat intrarea în armata română, unii au intrat în primul Corp al voluntarilor români și au fost consemnați ca atare în manuscris, pe alții, dintre cei înșiruiți în lista neagră, îi regăsim în cel de al doilea Corp al Voluntarilor Români format în Siberia, numele lor apărând în ordinele semnate de comandantii legiunii.

Așadar, caietul descris la nr. inv. 4584 ridică unele semne de întrebare, atribuirea și datarea lui necesitând lămuriri suplimentare. De asemenea, o publicare integrală a paginilor acestuia este necesară, nu doar pentru o cât mai corectă identificare a autorului, dar mai ales a personajelor descrise. Nu intenționăm să dezavuăm, dar nici să scuzăm unele atitudini ale celor lipsiți de patriotism³⁵. Dimpotrivă, numele lor și cunoașterea motivațiilor care le-au determinat opțiunea, opinia *pentru* sau *împotriva* României, nu fac până la urmă decât să ne ajute să înțelegem mai bine perioada dificilă prin care treceau cei care juraseră credință împăratului, dar se născuseră români, într-o provincie care nu era în granițele ei naturale, dar și „redimensionarea loialităților”³⁶. Cui să-i fie devotați: împăratului în armata căruia luptau ori României, „țara vecină”, căreia

³¹ Șerban 2003, p. 71.

³² *Ibidem*; vezi *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, nr. 29, 12 august 1923, p. 1, unde sunt amintiți cei 11.

³³ MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4584.

³⁴ *Loc. cit.*

³⁵ Deși au existat și au fost sancționate ca atare în perioada interbelică (vezi asemenea exemple la la Posea, Mincă 2018, p. 178-182, cazul profesorilor brașoveni Nicolae Sulică și Arsenie Vlaicu).

³⁶ Cârja, Cârja 2018, p. 225-231; despre atmosfera de dincolo de front la Maior 2016, p. 65-91.

ii aparțineau prin origine?

De altfel, delimitarea celor dedicați cauzei naționale, de ceilalți, nesiguri, nedeciși ori neîncrezători în realcătuirea granițelor României a continuat și după Darnița și Kiev. În 18 octombrie 1918, un Ordin la raport semnat de locotenentul Emanoil Comșa din Celebinsk, menționa organizarea la Petropavlovsk a unui lagăr de prizonieri la conducerea căruia se afla locotenentul Vasile Meștereanu, lagăr supus ordinelor secției de propagandă a Comitetului Național Român: „În lagărul de prizonieri români din Petropavlovsk se vor închide toți acei prizonieri români care nu au bărbăția și cinstea de a se înscrie de voluntari în C[orpul] V[oluntarilor] R[omâni]. Acești răătăciți vor fi ținuti foarte strict, adică după meritele lor. Nici la lucru pe la privați nu vor merge”³⁷. Un alt tabel al celor care au refuzat intrarea în legiune a fost alcătuit după formarea celui de al doilea Corp al voluntarilor ardeleni și bucovineni din Siberia. Acesta nu a ajuns în colecția de Ordine pe legiune păstrată la Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, dar Ordinul către trupele Corpului Voluntarilor Români în formație nr. 12 din 26 ianuarie 1919, îl menționează: „§7 - „Public tabloul prizonierilor români care n-au voit a se înscrie în Corpul Voluntarilor Români”³⁸.

În acest context, când optimist, când dezamăgitor, trebuie lecturate paginile cu cele 178 de nume ale românilor din armata imperiului captivi în Rusia. Caietul nu enumeră doar numele prizonierilor ardeleni și bucovineni, ci menționează gradul avut în armata austro-ungară, regimentul în care au luptat, locul nașterii, profesia avută pe timp de pace. Acolo unde sunt transcrise afirmații contrare intrării în corp, sunt menționate sursele, alți voluntari dedicați continuării luptei alături de armata română, implicați în constituirea *Cărții Negre*, tocmai pentru că pe unii, rândurile alăturate numelor lor îi acuză, iar vorbele doar auzite, atunci când au fost scrise, trebuiau dovedite. Iar cei care susțin declarațiile sunt nume importante dintre cei implicați în organizarea voluntarilor români: Victor Deleu³⁹, Ioan Vescan⁴⁰, Mihai Petricoane-Drugărin⁴¹, Octavian Vasu⁴², Trifon Ghilezan⁴³, Valeriu Milovan⁴⁴, Gavrilă Iuga⁴⁵, Simion Balint⁴⁶. Destinul unora l-am putut reconstitui ante și post Darnița. Pentru alții, sursele istorice ne-au lipsit, astfel încât numele lor rămân doar pe filele caietului din

³⁷ MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6546, p. 35.

³⁸ MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 24; despre cei străini de idealul voluntariatului amintește și Ioan I. Șerban (Șerban 2003, p. 214).

³⁹ *Ibidem*, p. 36, 46, 57, 64; Bufnea 2010, p. 178-184; Țucă 2011, p. 17, 52, 60, 66, 67, 128, 191.

⁴⁰ Șerban 2003, p. 68, 100, 155, 156, 158, 159.

⁴¹ Petricoane Drugărin 2012, p. 709.

⁴² Șerban 2003, p. 68, 74, 80, 108, 123; Țucă 2011, p. 67.

⁴³ Șerban 2003, p. 80, 108.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 68, 131, 134, 185, 186, 196, 242.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 80, 108, 134, 184, 214; Țucă 2011, p. 166, 169, 179, 213.

⁴⁶ Șerban 2003, p. 183, 185, 186.

depozitul muzeului albaulian, fără a le cunoaște cariera urmată în România Mare, în care, cel mai probabil, cei mai mulți s-au reîntors. Reconstituind - acolo unde s-a putut - parcursul intelectual al celor înscriși pe filele caietului cu coperte negre, cei 178 par a fi constituit un grup select! Acceptarea sau refuzul de a lupta în uniforma armatei române exprimă până la urmă ceea ce credea fiecare voluntar în momentul semnării declarației de adeziune. Unii au făcut-o fără ezitare, asumându-și consecințele, alții, așa cum vom vedea în paginile manuscrisului cu coperte negre, nu doar au refuzat voluntariatul ori s-au răzgândit pe parcurs, ci au alcătuit liste ale „trădătorilor”, pe care le-au transmis mai departe superiorilor lor.

Printre cei care au acceptat intrarea în legiune, dar apar pe filele manuscrisului de la Muzeul Unirii din Alba Iulia este Albon Iosif din Gherla, „contabil de bancă”, care „s-a prezentat”⁴⁷. Tot cu „prezent” au răspuns și au fost consemnați ca atare în „lista neagră”: Brana Eusebiu, Bedelean, Blăjean Augustin, Damian Valeriu, Gârbacea Virgil, Iucu Petru, Șuba Petru⁴⁸. În cazul lor, apartenența la cauza românească de la începuturile ei este clară, prin exprimările alăturate numelor lor: „e între noi”, „va veni la tot cazul” ori „s-a prezentat”. Pe aceleași file ale „renegaților neamului” a fost consemnat și Frențiu Ioan, deși, exprimarea alăturată numelui său nu lasă loc echivocului: „Cere continuu intrarea în armata română. Rușii însă nu îl lasă”⁴⁹, iar locul lui ar fi fost pe o listă albă...

În alte cazuri, datele consemnate în dreptul numelor nu ne oferă indicii certe asupra intrării ori a refuzului lor de a fi voluntari. Un asemenea exemplu este cel al lui Anton Nicolae, menționat la numărul 3 pe filele caietului-manuscris. Asemănarea cu căpitanul Călțiun și apelativul de „bun român” din formularea ulterioară: „Ca Oblt. în Reg. 60 Infanterie a fost un bun român, în Zbornik (Bosnia), împreună cu Oblt Călțiun Petre⁵⁰”, ar constitui argumente pentru a-l scoate de pe lista neagră. Tot indeciși ca atitudine, în lipsa altor detalii oferite de manuscris, ne apar și alții: Titus Ciortea⁵¹, Covasa Ioan⁵², Chiș Aurel⁵³.

De asemenea, o parte dintre cei 178 nu s-au declarat împotriva voluntariatului datorită insucceselor de moment ale Armatei Române, ci din buna

⁴⁷ *Anexă*, nr. 7, f. 1^v.

⁴⁸ *Anexă*, nr. 8, 12, 14, 52, 65, 74, 167, f. 1^v, 4^r, 4^v, 5^v, 13^r.

⁴⁹ *Anexă*, nr. 57, f. 4^r.

⁵⁰ Căpitanul Călțiun Petre a fost membru al misiunii militare române de repatriere a prizonierilor din Iugoslavia, misiune condusă de maiorul Mihail Racoviță (Țucă 2011, p. 253). S-a aflat în serviciul activ al armatei române până în 1927 (Țucă, Batin 2018, p. 206).

⁵¹ *Anexă*, nr. 12, f. 1^v.

⁵² *Anexă*, nr. 29, f. 2^v.

⁵³ *Anexă*, nr. 33, f. 2^v.

intenție de protejare a părinților, a familiei lăsate acasă: Bușiță Alexandru⁵⁴, ori pur și simplu pentru că le lipsea curajul, cazul lui Holbac Sebastian, care le dorea temerarilor voluntari „tot binele și reușita deplină”, dar „se temea de moarte, în ciuda unui trecut demn în viața civilă”⁵⁵.

Altfel trebuie privite numele celor nesiguri, care încă tatonau asupra a ceea ce trebuia făcut. Nu refuză voluntariatul, se prezintă la locul de concentrare, apoi, fără a mai aștepta ca România să recunoască oficial organizarea Corpului, părăsesc Darnița, pentru a se reîntoarce în prizonierat. După izbucnirea Revoluției Bolșevice și închiderea granițelor cu Ucraina, o parte a prizonierilor români reușesc să părăsească Rusia, identificând alte căi de reîntoarcere acasă, alții însă nu se descurcă, își cântăresc mai bine vechile opțiuni și se înscriu în cel de al doilea Corp al Voluntarilor Români format în Siberia. Exemplele nu sunt puține: Iacob Brândușianu, Bonca Dănilă, Alexandru Bușiță, Baneu Svetozar, Emanoil Comșa, Samuil Urian. Sunt atitudini ulterioare, pe care le-am consemnat în notele de subsol atașate textului manuscrisului, în *Anexă*. Nu al tuturor celor 178, desigur, spațiul unui articol fiind insuficient, așa cum insuficiente par a fi informațiile asupra unora dintre cei încadrați printre renegați. Reconstituirile - atât cât au fost posibile - le-am considerat însă necesare pentru a demonstra că *lista neagră* nu a atât de *neagră*, că ezitățile au existat în mod evident, dar - cu excepții, desigur - împrejurări mai mult sau mai puțin fortuite i-au dus, în final, pe cei mai mulți, spre același drum, alături de armata română.

Cui îi poate fi totuși atribuit caietul? La momentul înregistrării în registrul muzeului, autorul acestuia nu a fost identificat. Cel de la care instituția îl cumpărase, oferise mai multe documente, variate ca și conținut, imediat după manifestările Semicentenarului Unirii, într-un moment de ușor respiro al muzeografilor albaiulieni. Silviu Țeposu, de la care a fost achiziționat manuscrisul în februarie 1969, era un colaborator constant al colectivului de cercetători de la Muzeul Unirii⁵⁶ și nu ar fi fost dificil de cerut detalii asupra provenienței acestuia. Documentul este consemnat în procesul-verbal de achiziție sub titlul: „Caiet (manuscris) despre 178 ofițeri și subofițeri români prizonieri în primul război mondial”⁵⁷, o formulare mai mult decât discretă asupra conținutului lui real, care să nu pună piedici achiziției. Filele caietului au fost cu siguranță lecturate cu atenție, dar o corespondență oficială referitoare la acesta și prea multă publicitate asupra lui nu erau în favoarea păstrării în patrimoniul muzeului, dacă ne referim doar la numele celor consemnați în caiet care au format în Siberia al doilea corp al voluntarilor și au participat la

⁵⁴ *Anexa*, nr. 18, f. 2^v.

⁵⁵ *Anexă*, nr. 70, f. 5^v.

⁵⁶ Arhiva MNUAI, dos. 5/1968, f. 413.

⁵⁷ Arhiva MNUAI, dos. 9/1969, f. 146-147, 149.

campania împotriva bolșevicilor pe linia Transiberianului, chiar dacă ei apăreau pe o listă a rușinii... Descrierea din registru, așa cum s-a făcut atunci, a fost, din punctul nostru de vedere, una conjuncturală, potrivită momentului respectiv. Era vorba despre „*persoane din Transilvania*” (deși în caiet sunt menționați și bucovinenii!) „*care, fiind prizonieri la Ruși, nu s-au înrolat voluntari sub diverse motive*”, adică cei care nu au participat la momentul Darnița, un subiect care începuse să fie ușor accesibil și despre care s-a scris până la 1989⁵⁸. O formulare fortuită, pentru că, din lectura atentă a rândurilor înșirate pe cele 13 file, autorul pare a-și divulga identitatea atunci când vorbește de învățătorul Bozian din Cenadul Mare: „I-am scris din Botoșani să vină în armata română. Nu a venit. Scrisoarea a păstrat-o și reîntorcând[u-se] acasă, îmi spunea tata că să fălea, că uite ce mi-a scris feciorul învățătorului Lipovan și totuși nu am intrat în armata română”⁵⁹. Sau: „Mi-a spus în față următoarele: *Da, am spus soldaților să nu intre în armata rom[ână], motivând că până nu știe care îi va fi patria, nu poate servi*. Date subl. I. Lipovan”⁶⁰. Un nume - *I. Lipovan* - omis de lista lui Vasile Poruțiu, de studiile referitoare la primul corp al voluntarilor din Darnița⁶¹ ori despre prizonierii Armatei Austro-Ungare internați în Rusia⁶².

Referitor la momentul redactării acestuia, înclinăm nu spre evenimentele legate de Darnița sau din perioada imediat următoare acesteia, ci de intenția de refacere a *Cărții Negre* anunțată de Vasile Chiroiu în 1919, așa cum rezultă din nou, din formulările caietului-manuscris: „în septembrie 1916 spunea că vine, însă nici în mai 1917 nu s-a prezentat” (cazul lui N. Mosorca⁶³) sau: „Fiind provocat în scris nu a venit, nici nu a răspuns, însă la Alba Iulia a reprezentat ca delegat legiunea română din Oravița” (cazul lui Fara George)⁶⁴ ori din menționarea județelor, nu a comitatelor, în cazul consemnărilor originilor ardelenilor. Menționarea și aici a surselor („date: ...”), a deplinei asumări a celor care consemnau declarațiile, înclină spre folosirea aceleiași metode de reconstituire a cărții, utilizată la Darnița, unde „toate acuzele erau iscălite de cel ce le aducea”⁶⁵.

Completările cu creionul par a aparține „prof. Col[onel] r[ezervă] Serafim” (semnătura apare pe fila 6^r) sau doar un „S” (pe fila 1^r), fost combatant în Armata austro-ungară, din Regimentul 31 Infanterie, coleg cu Mateiko Ioan

⁵⁸ Nemoianu 1922, p. 26-29; Bufnea 1928, p. 8-9; Bufnea 1929, p. 121-122; Șerban 1988, p. 443-446 (cu bibliografia perioadei posbelice).

⁵⁹ *Anexă*, nr. 26, f. 2^v.

⁶⁰ *Anexă*, nr. 105, f. 8^r.

⁶¹ Șerban 1988, p. 429-454; Dudaș 1996, p. 85-117.

⁶² Țucă 2011.

⁶³ *Anexă*, nr. 101, f. 7^v.

⁶⁴ *Anexă*, nr. 58, f. 4^{r-v}.

⁶⁵ *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, nr. 29, 12 august 1923, p. 2.

(Hosu) menționat la nr. 83 (fila 6^{r-v}). Intervențiile sale sunt târzii, ulterioare anului 1947⁶⁶.

Documentul, în ciuda reinterprețării necesare asupra poziției referitoare la voluntariatul românesc al unora dintre cei consemnați, ne apare mai degrabă ca o transcriere a mai vechilor informații culese pentru prima *Carte Neagră* alcătuită la Darnița de voluntarul Lipovan, căreia i-a adăugat apoi, după apelul lansat de Vasile Chiroiu în ziarul sibian *Telegraful Român*, câteva date noi, accesibile lui, pe care le-a retranscris pe cele 13 file ale unui caiet învelit, firește, în coperte negre. Un fragment care, integrat altor asemenea file, transcrise de alți voluntari ardeleni și bucovineni ar fi trebuit să constituie o a doua *Carte Neagră* post Darnița, deocamdată necunoscută nouă⁶⁷. Un moment semnificativ al crizei de loialitate față de împărat care a continuat să se manifeste și după „prima Alba Iulia” (așa cum a fost numit manifestul de la Darnița), și care, trebuia făcut public imediat după Marea Unire. Începea atunci unificarea administrativă și legislativă, în granițele mult rotunjite ale țării. Era nevoie de oameni care să reconstruiască această țară, dintre cei mai capabili și mai devotați ei. Tocmai de aceea, pentru cei loiali de la început era important a cunoaște cine, cum și cât a contribuit la formarea României Mari. Or, nu puțini dintre cei care au obținut posturi importante în administrația noii țări au fost în categoria celor ezitanți ori care nu au crezut că o Românie Mare se poate forma sau că ea va putea obține recunoașterea internațională a marilor decidenți politici ai anilor '20.

Dilemele sau incertitudinile asupra locului în care trebuia fiecare să se găsească trebuie astăzi cântărite cu răbdare, privite deopotrivă în ansamblu, dar și individual. Dincolo de cazurile cunoscute de ofițeri loiali împăratului, dar care au servit apoi, cu aceeași onoare și demnitate și în România Mare, generalii Ioan Boieriu⁶⁸ ori Dănilă Papp⁶⁹, s-au aflat și alții care, deși s-au decis să treacă în armata română, nu au reușit, au fost acuzați de trădare, judecați și condamnați la moarte. Cazului cunoscut al lui Emil Rebreanu⁷⁰ îi putem alătura un altul, un soldat obișnuit din Roșia de Secaș (jud. Alba), condamnat și executat pentru intenția de a trece granița, în țara pe care o considera a lui: România. Familia vrea totuși nu doar să-l plângă, să se roage în liniște casei, ci și să ofere ceva pentru sufletul celui plecat nu în țara pe care o alesese dezertând, ci pentru lumea de dincolo, a morților, printr-un parastas oferit comunității. Dar preotul se teme de reacția autorităților, căci slujba nu era pentru un credincios obișnuit, ci pen-

⁶⁶ „[Lazăroi Emil] A murit în a[nul] 1947” (*Anexă*, nr. 78, f. 5^v).

⁶⁷ Care, după afirmațiile lui Pompiliu Nistor, „la Corpul Voluntarilor din Sibiu s-a format din nou [...] de când n-am mai văzut-o, desigur s-a mai umflat” (*Gazeta Voluntarilor*, Cluj, nr. 30, 23 august 1923, p. 1).

⁶⁸ Dudaș 1996, p. 65.

⁶⁹ Rustoiu, Cutean, Cristea 2015.

⁷⁰ Vezi contextul dezertărilor ardelenilor și cazul Emil Rebreanu la Cârja 2018, p. 5-28.

tru un „trădător al patriei”:

„Ioan Lupean I. Petru, căsătorit, tată de familie, ca soldat pre front, a voit să fugă la dușmani, dară a fost prins și prin tribunalul militar competent a fost judecat la moarte prin glonte și și executat.

Soția și părinții lui voiesc să se servească pentru el un parastas și nota bene în curtea familiară, precum sună în respectul acesta și îndrumările rituali și consistoriali.

Cazul acesta este primul de atare moarte prin executare judecătorească, și, ca să nu fac eroare cu grele urmări pentru mine ca preot fungente, neavând dispusețiuni de la forurile mai înalte besericești pentru atare cazuri extraordinare, rog pre Prea Onoratul Oficiu Protopopesc a îmi da inviețiune în cazul prezente eventual și de la Prea Venerata noastră Superioritate besericească, cum să pot împlini în dorința familiei respectivului și să fiu apărat și eu personaliter de periclu.

Plecat fiu, Ioan Deac, paroch gr.-cat. Roșia de Secaș la 9 martie 1917”⁷¹.

În această categorie a dezertorilor trebuie inclus și avocatul din Câmpeni Andrei Nicola, care în aprilie 1915 a trecut granița și s-a înrolat în armata română. Gestul său nu a rămas fără consecințe imediate, autoritățile se grăbesc să-l facă cunoscut tuturor celor care au avut legături cu dezertorul, adică, desigur, comunității din mijlocul căreia a plecat la momentul mobilizării, dar și a celei în care s-a născut. Textul circularei trimisă protopopului ortodox din Câmpeni e o sentință acuzatoare, care demonstra celor rămași acasă că statul nu glumește cu cei care-l trădează, iar pedeapsa e pe măsură: moartea prin spânzurătoare. Dar, până la găsirea vinovatului, fapta lui trebuia să devină „cât mai” publică, prin citirea în biserică, de către preoții parohi, a pedepsei aplicate celui care trădase: „a publica poporului prin afișe și sunetul dobei și [în] comunele unde s-a născut și unde a locuit, că dr. Nicola Andreiu, născut în Vidra de Jos și avocat în Câmpeni și sergent infanterist titular a fugit în 23 Aprile a.c. (1915) ca un laș din frontul nostru de luptă, la dușman, și pentru aceasta a lui faptă de ocară, va fi judecat după încheierea păcii la moarte prin spânzurare după §327 și 328 a legii militare pentru crime. În fine, binevoiește a îndruma pe preoții din comunele amintite mai sus, să publice în 2 Dumineci una după alta, după sf. liturgie, din locul predicei, și poporului, ca să se convingă despre fapta lui rușinoasă și judecarea la moarte”⁷².

Un anunț care stârnea teamă nu doar familiei, ci și celorlalți membri ai comunității. Și nu în ultimul rând, celor duși la oaste!

⁷¹ SJAAN, fond *Protopopiatul greco-catolic Blaj*, acte înregistrate, dos. 87/1917, f. 1.

⁷² ANSJA, fond *Protopopiatul ortodox Câmpeni*, acte inventariate, dos. 1/1915, f. 348^r. Avocatul Andrei Nicola a fost ales în primul Parlament al României Mari din partea Partidului Național Român. În 1951 a fost arestat de regimul comunist și închis la Ocnele Mari, unde a murit în 1953 (Neagu, Groza 2019, p. 27).

Așa cum o demonstrează și paginile caietului păstrat în depozitul muzeului albaiulian ori exemplele oferite de filele din arhivele Protopopiatului ortodox Câmpeni și ale celui greco-catolic din Blaj opțiunile pentru sau contra României erau destul de greu de luat și de exprimat deopotrivă, în condițiile în care Imperiul, prin instituțiile sale, încerca cu tot dinadinsul, prin orice mijloace, să se mențină. Gestul ofițerului sau soldatului nu producea consecințe doar asupra persoanei celui condamnat, ci și asupra familiei și comunității, iar decizia devenea astfel și mai greu de luat. La ei se gândesc și se exprimă ca dorind să o protejeze atunci când refuză voluntariatul și câțiva dintre cei menționați în „Cartea Neagră”. Pentru aceștia, chiar cei care alcătuiesc lista sunt îngăduitori. Deciziile au rămas la fel de greu de luat și după intrarea României în război, în condițiile în care chiar mitropolitul Vasile Mangra era filomaghiar⁷³, când în Parlamentul din Budapesta s-au aflat și parlamentari români, dar favorabili Ungariei⁷⁴, când existau propuneri de federalizare, în care teritoriile românești continuau să rămână în cadrul Imperiului (A. C. Popovici)⁷⁵ sau de la București, Constatin Stere propunea rezolvarea „chestiunii românești fie printr-o uniune politico-economică a României cu Puterile Centrale, fie printr-o Uniune personală cu Austro-Ungaria sub coroană habsburgică⁷⁶ ori Ioan Slavici, care, deși a trecut în România, a rămas un filogerman convins, susținându-și ideile în presa românească cu această orientare⁷⁷. Atitudini diferite, nuanțate la nivelul elitelor românești, așa cum neunitare par să fi fost opiniile și printre „cei mici”, ofițerii și subofițerii ale căror nume au fost surprinse de voluntarul Lipovan.

ANEXĂ

Cartea Neagră⁷⁸

/f. 1/ 1. Dr Anton Ardelean, avocat în Sân Nicolau Mare. Locotenent în res[ervă]. În timp de pace cel mai aprig luptător al neamului, [mai] bine zis lua parte la adunările naționale, acum însă slugarnic inimilor noastre. În prezența serg. Ianna, care s-a prezentat în armata română, a notat numele voluntarilor cu scopul de a-i denunța înaintea Cons[iliului] Sup[er]ior]. Demonstrativ a afirmat că el nu consimțește cu ceilalți (adică

⁷³ Eppel 2006.

⁷⁴ Vezi, spre exemplu, cazul românilor Ioan Ciocan și Petru Mihaly (Iudean 2016, p. 12-124, 165-170).

⁷⁵ Crișan 2008, p. 215-233.

⁷⁶ Țărău 2018, p. 320-322.

⁷⁷ Atitudine pentru care va fi condamnat în „procesul ziariștilor” din 1919 (vezi Szabo 2018).

⁷⁸ MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4584.

cu noi). Surorii de caritate i-a declarat că să ține de tagma căp[itaniului] Miculescu și nu de noi, cari trădăm patria. Date: I. Vescan, Tr. Ghilezan, V. Miclea, I. Costea⁷⁹.

2. **Anton Gheorghe**: cadet rgt. 63 inf[anterie], avocat din Năsăud⁸⁰.

3. **Anton Nicolae**: căpitan activ Rgt. 43 inf[anterie]. [însemnare ulterioară, de altă mână, cu creionul:] „Ca Oblt. în Reg. 60 Inf. a fost bun român, în Zvornik (Bosnia), împreună cu Obl. Călțun Petre. S”⁸¹.

4. **Adrian Avram**: cadet Rgt. 32 honv[ezi]. S-a declarat ungar.

5. **Abrudan George**: subl[ocotenent] Rgt. 37 inf[anterie]. Vicenotar în județul Bihorului. Nici nu voiește să vorbească românește. Este un schwars-gelb și patriot maghiar încarnat. Date de loc[otenent] Drugarin și Petricsana⁸². Sunt informat că după ce [s-]a reîntors din captivitate, prezentându-se la Belgrad [la] P[artea] S[edentară a] rgt. 37 inf[anterie], s-a lăudat că nu a /f. I/ fost voluntar, fiindcă știa că România se va prăbuși. Dat de Poppan.

6. **Axim Petru**: cad[et] cap[oral], rgt. 22. Din Bucovina.

7. **Albon Iosif**: Gherla, contabil de bancă. S-a prezentat⁸³.

8. **Brana Eusebiu**: București, învățător la școlile Kotsch, s-a prezentat. Date de Dr. V. Deleu și Dr. Voina.

9. **Bodea Dumitru**: cadet, Rgt. 33 inf[anterie] din Arad, fost funcționar la Victoria. A declarat că el nu simțește deloc românește. E încântat de societatea ungurească. Date de I. Vescan, Tr. Ghilezan, V. Miclea.

10. **Bos Ioan**: cadet Rgt. 22 honv[ezi], afirmativ abiturient la gimnasiul din Brașov 1914, ficiorul învățătorului român din Bran⁸⁴.

⁷⁹ S-a născut în Vâlcani, comitatul Torontal. Între anii 1900-1905 a studiat la Facultatea de Drept și Științe Politice din Budapesta. În 25 mai 1907 și-a susținut doctoratul în științe juridice la Universitatea „Ferencz József” din Cluj (Sigmirean 2000, p. 378, 541).

⁸⁰ Era născut în 1876 la Năsăud. A studiat la Academia Reformată de Drept din Debrecen, între anii 1908-1910, cu ajutorul unei burse oferită din fondul grănicerilor din Năsăud (*ibidem*, p. 618).

⁸¹ Numele său nu apare în lista primului corp de voluntari redactată de Vasile Poruțiu, nici biografia ulterioară nu-i reține prezența în corpul voluntarilor (Onofreiu, Pinteș, Vlașin 2018, p. 773-774). În toamna anului 1918 se afla la Gherla, unde a organizat și condus Garda Națională, al cărei delegat oficial pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia a fost ales, prin credenționalul semnat de maiorul Alexandru Vlad (1918 la români, X, p. 215). A făcut parte din Marele Sfat Național (Dicționar 2019, p. 173). A intrat în armata română în 1919, cu gradul de locotenent-colonel. Fișa din *Registrul de control nominal al ofițerilor activi ardeleni și bucovineni* consemnează doar luptele la care a participat în timpul Primului Război Mondial, în Polonia rusească și Galiția, faptul că a fost rănit de 3 ori și că a „căzut prizonier la ruși” (Țucă, Batin 2018, p. 117-118).

⁸² Petricoane Drugărin, de fapt, unul dintre voluntarii de la Darnița (vezi Petricoane Drugărin 2012, p. 709-738).

⁸³ Numele său apare în proiectul de reorganizare al serviciului voluntarilor propus de Octavian Tăslăuanu, fiind numit la „serviciul de curier și însoțitor al eșaloanelor pornite spre țară” (Șerban 2003, p. 107). De asemenea, îl regăsim cu gradul de căpitan într-un „Tabel de ofițerii Corpului Voluntarilor în ordine alfabetică”, redactat de Vasile Poruțiu (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6761, doc. 4). În prima Adunare Generală a Uniunii Foștilor Voluntari din 27 mai 1923, îl regăsim pe Iosif Albon ca membru în Comitetul Central (*Gazeta Voluntarilor*, Cluj, anul I, nr. 19, 24 mai 1923, p. 1).

11. **Barbu Nicolae:** cadet Rgt. 21 honv[ezi], învățător la Pecica Română.
12. **Bedelean:** cadet Rgt. 50 inf[anterie], din Aiud, s-a prezentat.
13. **Brândușian Iacob:** căpitan activ Rgt. 2 infanterie. Din Blaj. Înjura România cu toate că are un frate profesor în Vaslui. A ajuns în captivitate ca comandant de batalion numai cu ordonanța sa personală, pretextând că s-a rătăcit⁸⁵.
14. **Blăjean Augustin:** cad[et] asp[irant], 23 glotași, din Săcărâmb. S-a prezentat.
15. **Baltă Coriolan:** avocat Timișoara⁸⁶. Vezi No 159.
16. **Bodea Al[exan]dru:** cadet Reg. 8 honv[ezi] avocat⁸⁷.
17. **Bonca Dănilă:** stegar Rgt. 21 honv[ezi]. Candidat de avocat Kadar Kovacs. A rămas în Novonikolaevsk, motivând că vine mai târziu⁸⁸.
18. **Bușiță Al[exan]dru:** stegar Rgt. 63 Inf[anterie]. Din Mihăești (Csicsómihályfalva), în Dăbâca. Fecior de popă. Ar venit cu drag, dar își teme părinții. A rămas în Novonikolaevsk, Siberia⁸⁹.
19. **Balasiu Teodor:** stegar, învățător, Beregsan, Banat. A rămas în Krasnoiarisk, Siberia, îngrijorat de rang, familie și avere: Date: P. Nemoianu.
20. **Baiăș Al[exan]dru:** maior Rgt. 50 inf[anterie], în Surdal, gub[ernia] Vladimirskaia⁹⁰.

⁸⁴ Nu este consemnat în lista lui Vasile Poruțiu, dar printre membrii gărzii naționale din Bran care semnează credenționalul reprezentanților pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia întâlnim și un Ioan Bos (1918 la români, X, p. 220).

⁸⁵ Ajunge - totuși (!) - în Legiunea Română. În decembrie 1918, locotenent-colonel Iacob Brândușianu se afla la Irkutsk, în calitate de comandant al Regimentului I Horea (Șerban 2003, p. 212; MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 19).

⁸⁶ Era fiu de preot, născut în Beregsăul Mare, jud. Timiș. A studiat la Facultatea de Drept și Științe Politice din Budapesta (1900-1901) și la Academia Regală de Drept din Oradea (1901-1904) (Sigmirean 2000, p. 378, 641).

⁸⁷ Sublocotenent, a intrat în al doilea corp al voluntarilor români din Rusia, fiind numit comandant al Companiei a X-a, Batalionul III din Regimentul I Horea (Șerban, 2003, p. 213). În decembrie 1918 a fost instituit procuror al Tribunalului Militar al Corpului Voluntarilor Români (*ibidem*, p. 215).

⁸⁸ S-a născut în 27 februarie 1885 la Făureni, com. Solnoc-Dăbâca. A absolvit Gimnaziul superior romano-catolic din Cluj, apoi Universitatea „Ferencz Jozsef” din Cluj, Facultatea de Drept și Științe Politice (1905-1910). Tot la Cluj a obținut, în 1912, doctoratul în științe juridice (Sigmirean 2000, p. 490). A intrat în cel de al doilea Corp al voluntarilor români din Siberia (în 15 iunie 1918 era sublocotenent, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc 3, Ordin la raport pe legiune nr. 2 din 22 noiembrie 1918).

⁸⁹ S-a născut în 11 septembrie 1891 la Zalha, com. Solnoc Dăbâca, era fiul preotului Ștefan Bușița. A urmat cursurile Gimnaziului superior evanghelic din Bistrița, apoi ca bursier al fundației „Simion Romanțai” a urmat timp de un an (1910-1911) cursurile Facultății de Drept și Științe Politice din Budapesta (Sigmirean 2000, p. 508). În 1911 abandonează Dreptul pentru a se înscrie la Facultatea de Medicină a Universității Ferencz József din Cluj (*ibidem*, p. 567), iar din 1912 la Universitatea din Viena, tot la specializarea Medicină (*ibidem*, p. 700). A intrat până la urmă în Corpul Voluntarilor din Siberia; în octombrie 1918 era medic-șef al Companiilor I, II, III de Rezervă (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6546, p. 32). În 21 octombrie 1919 a participat la adunarea ofițerilor din Taișet, semnând o declarație prin care aceștia protestau împotriva „știrbirii integrității teritoriale a Banatului” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 238).

21. **Bota Simion:** candidat de avocat Ocna Slatinei⁹¹.
22. **Brătean Ioan:** Loc[otenent] art[ilerie] de cetate. Profesor în Cernăuți.
23. **Baneu Svetozar:** stegar, Rgt. 43 Inf[anterie]. Vicenotar în Betlenháza. Fiul unui preot de origine român, trecut apoi la Sârbi în urma căsătoriei cu o sârboaică, el însă se ținea drept român, deși are de soție o unguroaică. În lagăr însă nu voia să vorbească românește, iar de câte ori se începeau discuții politice române, după ce își manifesta neplăcerea, ne părăsea. S-a exprimat că dacă România ar cuceri Ardealul, dânsul va /f. 2^v/ pleca în America. Date de M. Petricoane Drugărin⁹².
24. **Bordan Silviu:** maior Rgt. 8 honv[ezi]. Foamea l-a silit să-și facă datoria⁹³.
25. **Bădăluță Traian:** cadet Rgt. 32 L[an]dw[ehr].
26. **Bozian:** învățător în Cenadul Mare. I-am scris din Botoșani să vină în armata română. Nu a venit. Scrisoarea a păstrat-o și reîntorcând[u-se] acasă, îmi spunea tata că să fălea, că uite ce mi-a scris feciorul învățătorului Lipovan și totuși nu am intrat în armata română.
27. Dr. **Bojinca Al[exan]dru:** din Tecvanul Mare, conciptist la tribunalul din Biserica Albă. Nu a voit să vină⁹⁴.
28. **Ciortea Titus:** Lăpușul unguresc, avocat⁹⁵.

⁹⁰ A intrat în Armata Română în noiembrie 1918, cu gradul de locotenent-colonel. *Registrul de control nominal al ofițerilor activi ardeleni și bucovineni* consemnează că s-a născut în 29 aprilie 1865 în Hațeg, jud. Hunedoara. Referitor la perioada în care s-a aflat în armata austro-ungară se precizează doar că în 1914 „s-a aflat pe frontul rusesc în Carpați” și decorațiile primite: „signum laudis, medalia 25 ani de serviciu, medalia și Crucea Jubiliară”. În 1921 a fost trecut în rezervă pentru „infirmități”, „boală agravată în timpul serviciului militar, în război” (Țucă, Batin 2018, p. 104-105).

⁹¹ S-a născut în Ocna Slatinei, jud. Maramureș. În decembrie 1919 a obținut doctoratul în științe juridice la Universitatea „Ferencs József” din Cluj (Sigmirean 2000, p. 543).

⁹² A ajuns până la urmă în Corpul voluntarilor ardeleni, în septembrie 1918, prin Ordin la Raport nr. 12, fiind numit casier al regimentului de voluntari constituit la Celeabinsk (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6546, p. 3); în decembrie 1918 era comandant al Companiei I din Batalionul I aflat sub comanda căpitanului Iuliu Caliani (Șerban 2003, p. 213). În 24 februarie 1919 semnează declarația ofițerilor români care protestau împotriva limitării atribuțiilor Comitetului Național Român doar la acțiuni de propagandă, nu și asupra comandamentului Corpului Voluntarilor format în Siberia (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4506).

⁹³ Numele său apare menționat în lista lui Vasile Poruțiu, cu gradul de locotenent-colonel (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6761, doc. 4), dar și de Petre Nemoianu (Nemoianu 1922, p. 14), cu același grad și origine consemnat în caietul-manuscris de la Muzeul Unirii. Meritele sale în constituirea primului corp de voluntari sunt recunoscute de Octavian Metea (vezi Șerban 2003, p. 157).

⁹⁴ S-a născut în 23 octombrie 1883 la Gornea, comitatul Caraș-Severin. A absolvit Universitatea Regală Maghiară din Budapesta, Facultatea de Drept și Științe Politice (1902-1907), doctor în științe juridice (1912) (Sigmirean 2000, p. 382).

⁹⁵ S-a născut în 1883 la Cistei, jud. Alba. A absolvit Gimnaziul Superior greco-catolic din Blaj, iar între 1905 și 1909 a urmat cursurile Facultății de Drept și Științe Politice din Cluj, tot la Cluj susținându-și doctoratul în 1911 (Sigmirean 2000, p. 490). A practicat avocatura la Alba Iulia, apoi la Târgu Lăpuș. În 1916 s-a aflat în tabăra de la Darnița și probabil a intrat în primul corp de voluntari plecat în România, pentru că în toamna lui 1918 s-a reîntors în Târgu Lăpuș fiind ales în Consiliul Național Român local și a participat la organizarea gărzilor naționale din zonă

29. **Covasa Ioan:** subloc[otenent]. Profesor la gimnasiu[¹] din Rădăuți.
30. **Coliban Mihai:** căp[itan] act[iv] Rgt. 5 inf[anterie]. Brașov. S-a dat de neamț.
31. **Cernea Ioan:** căp[itan] act[iv] Rgt. 43 inf[anterie]. A zis soldatului român din P. Scartisioara că pentru ce să prezintă în armata română, nu vede că pe români îi resping?
32. **Coltea Petru:** vol[untar] Rgt. 8 honv[ezi]. Învățător în Mândruloc. Laș și mincinos.
33. **Chiș Aurel:** student medicinist, Dragomirești.
34. **Ciurdariu Victor:** cand[idat] adv[ocat] Beiuș⁹⁶.
lf. 3^r/ 35. Comșa Emanuil: Director de bancă în Brad. S-a exprimat că numai disperății merg în armata română⁹⁷.

(Gruneanțu, Ionescu 2018, p. 278-279). A fost ales delegat oficial al cercului electoral Lăpuș pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 (*Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, nr. 5, 18 decembrie 1919, p. 23; Dicționar 2019, p. 374). În 5 decembrie 1918, în timpul unei adunări desfășurate în curtea școlii confesionale din Lăpuș a fost atacat de batalionul secuiesc din Baia Mare și rănit grav. A murit la Târgu Lăpuș, în 1921 (*ibidem*, p. 375-376).

⁹⁶ S-a născut în 1887 la Sfârnaș, comitatul Bihor. Era fiul protopopului greco-catolic Mihai Ciurdariu și fratele lui Ioan Ciordaș, martirul Beiușului din 1919 (Ionescu 2014, p. 35, 41). A absolvit Gimnaziul Superior greco-catolic din Beiuș, apoi a urmat cursurile Academiei Regale de Drept din Oradea (1906-1908). În 1909 s-a transferat la Facultatea de Drept și Științe Politice din Budapesta, aici susținându-și doctoratul în științe juridice în noiembrie 1913 (Sigmirean 2000, p. 391, 645). A intrat în cel de al doilea Corp al Voluntarilor Ardeleni. În decembrie 1918 era comandantul Companiei de Mitraliere din Batalionul I al Regimentului I Horea (Șerban 2003, p. 213). În ianuarie 1919 a fost numit - prin ordinul nr. 6 al comandantului Corpului Voluntarilor Români - „supraveghetor al unităților de mitraliere, cu drepturile unui comandant de batalion” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv 6548, doc. 14), iar în februarie 1919 „comandant al unității de mitraliere din Regimentul I Horia, în locul sublocot. Furtună” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 29). A fost membru al Tribunalului Militar și al Juriului de Onoare al Corpului Voluntarilor Români (MNUAI, *Colecția de documente*, inv 6548, doc. 58, 64, 82). A semnat alături de alți ofițeri Declarația de protest împotriva deciziei generalului Janin de a scoate Corpul Voluntarilor Români de sub autoritatea Comitetului Național Român (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4506). A participat la adunarea ofițerilor români din Taișet din 21 octombrie 1919, semnând protestul ofițerilor Legiunii Române din Siberia împotriva știrbirii integrității Banatului (MNUAI, *Colecția de documente*, inv 6548, doc. 238). Pentru participarea la frontul antibolșevic, în 25 decembrie 1919 a fost decorat „în numele Armatei Rusești” cu Ordinul „Sf. Ana”, clasa a 3-a cu săbii și lente (MNUAI, *Colecția de documente*, inv 6549, doc. 53). În 1935 a participat din partea familiei Ciordaș la inaugurarea monumentului martirilor din Beiuș (Ionescu 2014, p. 223).

⁹⁷ Pe Emanuil Comșa îl regăsim printre ofițerii celui de al doilea Corp al voluntarilor Români din Siberia. El este cel care preia după moartea maiorului Ioan Dâmbu, în octombrie 1918, comanda Legiunii Române formată la Celeabinsk: „Onoratul Comitet Național Român în Rusia a numit pe locot. Emanuil Comșa în mod provizor, ca șef al Corpul Voluntarilor Români, și în același timp comandant provizor al Regimentului I Horia” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. 6546, p. 25; Șerban 2003, p. 208). A fost membru al Tribunalului Militar și al Juriului de Onoare al Corpului Voluntarilor Români din Siberia (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. 6548, doc. 64, 164). În iunie 1919 avea gradul de căpitan și comanda Batalionul de Rezervă al legiunii, peste doar o lună fiind numit la comanda Companiei a 3-a a Batalionului I aparte Horea, apoi comandant al Intendenței legiunii, după preluarea acestei funcții fiind numit și președinte al Tribunalului Militar al Legiunii Române (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. 6548, doc. 128, 157, 217-218, 268). În februarie 1920, căpitanul Emanuil Comșa a fost trimis din ordinul comandantului Kadlec, la

36. **Crișan Ștefan:** Loc[otenent] activ Rgt. 33 inf[anterie]. Teroriza românii cari voiau să intre în armata română. După ocuparea Brașovului a folosit următoarea expresie: „verachtatesVolk” [oameni disprețuitori].
37. **Cancer Meletie:** Bucovina sosit din Darnița, s-a reîntors⁹⁸.
38. **Cichi Ioan:** învățător lângă Brașov. A spus următoarele: „Eu am vreo 20000 depuse la bancă și dacă vor simți ungerii că m-am înrolat în armata rom[ână] îmi vor confisca banii, apoi cu ce obraz mă voi întoarce în satul meu, unde sunt și sași, ca luptător contra sașilor.
39. **Ciungariu Ioan:** învățător Ardeal. A spus Comandantului lagărului că nu e intelectual și a fost trimis la lucru. L-am aflat ca măturător de stradă în Chiew [Kiev], unde Dumineca și în sărbători cerșea și storcea banii de la refugiații din România. A declarat înaintea a lor 10 intelectuali și câteva zeci de țărani, că preferă temnița din Segedin față de libertatea din România, pentru care obrăznicie a și fost palmuit.
40. **Cordiș Victor:** învățător Soci, jud. Sălajiu. A venit la Darnița, a semnat și angajamentul, apoi a luat drumul spre Siberia.
- /f. 3^r/ 41. **Coca Vasile:** fiul preotului din Tribilești, Satu Mare. Am văzut numele lui introdus în lagărul Alecsin ca unger. Date de Poppan.
42. **Danecea:** cadet asp[irant], student gimnaziul Brașov.
43. **Dan Emil:** candidat de avocat, fiu de preot. Amintindu-și de decizia luată de a intra în armata română, a dat răspunsul: „Acela este un pesevenchiu, un porc și un netrebnic, care va lupta contra patriei propriie”. A fost străin de bucuria noastră și prietin tuturor elementelor dușmănoase nouă. Date de V. Milovan⁹⁹.
44. **Drăghinescu Gh:** subloc[otenent] rez[ervă] Rgt. 18 honv[ezi]. Profesor de pedagogie în Kiskisofélegyháza. Fecior de țaran din Racovița (jud. Timiș), crescut cu banii neamului. Mâna stângă nu o poate întrebuița¹⁰⁰.

Vladivostok, „pentru lichidarea socotelilor bănești ale legiunii”, pentru ca din 16 aprilie 1920 să fie transferat la Misiunea Română din Siberia, în subordinea lui Victor Cădere, ca trimis al guvernului român însărcinat cu expatrierea voluntarilor români (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6549, doc. 72, 120; Șerban 2003, p. 242). Despre parcursul lui înainte de intrarea în legiune vezi Opreș 2020, p. 21-22.

⁹⁸ A intrat în cel de al doilea corp de voluntari din Siberia. Numele său e publicat și în lista din 1938, în *Gazeta Transilvaniei*, numărul special dedicat voluntarilor din Siberia (Brașov, nr. 80 din 30 octombrie 1938, p. 5).

⁹⁹ Din formularea „candidat de avocat”, presupunem că este vorba despre Dan Emil născut în 1876 la Săcele, Brașov, fiul preotului Ioan Dan. A absolvit Gimnaziul superior Brașov. În 1895-1897 era student al Facultății de Drept și Științe Politice din Cluj, la aceeași universitate susținându-și doctoratul în științe juridice în noiembrie 1901 (Sigmirean 2000, p. 429). Un alt Dan Emil, tot fiu de preot, este cel născut în 1883 la Țicmandru (comitatul Târnava Mică), absolvent al gimnaziului greco-catolic din Blaj și student al Facultății de Drept și Științe Politice din Cluj în anii 1903-1908 (*ibidem*, p. 481).

¹⁰⁰ A intrat în cel de al doilea corp al voluntarilor români format în Siberia, cu gradul de locotenent. În decembrie 1918 se afla la Irkutsk, unde comanda Compania a II a Batalionului I din Regimentul I Horea (Ordin la raport nr. 70, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 21). În ianuarie a fost numit la Intendența legiunii, „de ajutor al șefului Intendentului pentru afaceri financiare și casier (Ordin către trupele Corpului Voluntarilor Români nr. 6 din 12 ianuarie 1919, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 14). Prin Ordin către Legiunea Română de

45. **Dolga Emeric:** subloc[otenant] Rgt. 33 Inf[anterie]. Funcționar de bancă în Arad, la banca evreiască. Nu are simțăminte românești, vorbește slab românește. A declarat, că după reîntoarcere, să lapadă de neam și lege.
46. **Demian Petre:** student din Vajda Szt Ivan, jud. Turda. Nu are simțăminte românești. Vorbește bucuros ungurește.
47. **Drăgoi Al[exan]dru:** Loc[otenant] activ. Rgt. 33 inf[anterie] din Vale Mare. Înainte de /f. 4/ a intra România în Război a declarat că nu vrea să mai aparțină națiunii română, s-a dat de ungar. Date de Dr. I. Vescan.
48. **Dan de Apsia Artemiu:** căpitan act[iv] Rgt. 37 inf[anterie].¹⁰¹
49. **Darabant Ștefan:** avocat în Satu Mare¹⁰².
50. **Drăgan George:** stegar Rgt. 43 inf[anterie] Bocșa Montană.
51. **David Albu:** învățător în Mihalț. A venit la Darnița, a semnat angajamentul, apoi a plecat la Siberia.
52. **Damian Valeriu:** învățător în Brad, fiul p[roto]popului din Zarand și fost deputat di-etal la unguri. E între noi¹⁰³.
53. **Deac Nicolae:** stegar Reg. 32 honv[ezi]. Student.
54. **Dabiciu Achim:** învățător în Cacova, a declarat că vine, nu s-a prezentat.
55. **Emandity Virgil:** student la drept, din Gherla, stipendist al fundațiunii T. Papp din Arad. Și-a bătut joc de neamul și idealul român. Date: D-tru Cristea, N. Popovici.
56. **Farcaș C-tin:** oficiant de dare în Făget. Om care să lasă ușor condus și în continuu poartă frică de a-și pierde oficiul atât de important.

Vânători Transilvăneni-Bucovineni nr. 116 din 13 iulie 1919 a fost numit „istoric al Legiunii Române” (*loc. cit.*, doc. 147), din august 1919 fiind trecut în categoria ofițerilor administrativi, necombatanți (*loc. cit.*, doc. 173).

¹⁰¹ Nu s-a consemnat explicit de ce a refuzat intrarea în corpul voluntarilor. Numele său nu l-am găsit în lista lui Vasile Poruțiu, nici între cei implicați în formarea gărzilor naționale ori a consiliilor naționale locale (vezi 1918 la români, X, p. 548). Biografia sa, recent reconstituită, amintește prizonieratul, dar nu și refuzul, așa cum apare în caietul muzeului albaulian, de a intra în corpul voluntarilor români din Rusia (vezi Muntean 2018, p. 199-211). A îmbrățișat cariera militară fiind absolvent al Școlii militare de cadeți din Budapesta, urcând în ierarhia militară de la stegar la căpitan. Participă la bătăliile purtate de regimentul său pe frontul din Rusia, iar în lupta de la Lipovice este luat prizonier. Situația sa nu a fost cunoscută mult timp, *Gazeta Transilvaniei* prezentându-l ca dispărut. Este reținut la Kiev, apoi trimis la Krasnoiarsk, în Siberia (*ibidem*, p. 202-203). În aprilie 1918, reușește să părăsească teritoriul Rusiei cuprins de revoluție, ajunge la Belgrad, la comandamentul regimentului său și cere să fie trimis pe frontul italian. Fratele său, Vasile Dan, dezertase din armata austro-ungară, trecând în România încă din 1915. Artemiu Dan redactează în perioada de final a războiului un jurnal în care descrie starea preară a armatei austro-ungare, dar rămâne atașat acesteia până la încheierea conflagrației (*ibidem*, p. 204-221). Întors acasă, a intrat în armata română, fișa *Registrului de control nominal* cu ofițerii activi ardeleni și bucovineni consemnându-i atât activitatea din armata austro-ungară, în Regimentul 37 Infanterie, cât și drumul parcurs în ierarhia militară din România Mare până la gradul de general de brigadă (Țucă, Batin 2018, p. 233).

¹⁰² Născut în 1882 în localitatea Boinești, Satu Mare. Era fiu de preot greco-catolic și absolvent al Gimnaziului Superior de Stat din Baia Mare. A studiat la Academia Regală de Drept din Oradea, iar în 1910 a obținut la Cluj titlul de doctor în științe juridice (Sigmirean 2000, p. 543, 641).

¹⁰³ Sublocotenentul Damian Valer este menționat și în lista lui Vasile Poruțiu (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6761, doc. 4).

57. **Frențiu Ioan:** Inginer din Lugoj. Internat. Cere continuu intrarea în armata română. Rușii însă nu îl lasă¹⁰⁴.
58. **Fara George:** cap[oral] cu termen redus, fost în Rgt. 43 inf[anterie]. Fiind provocat în scris /f. 4/ nu a venit, nici nu a răspuns, însă la Alba Iulia a reprezentat ca delegat legiunea română din Oravița¹⁰⁵.
59. **Feneșan Eugen:** capor[al] din Mehadia, nu a răspuns chemării¹⁰⁶.
60. **Goian:** Loc[otenet] Rgt. 9 drăgoni din Bucovina. Mare austrofil, face propagandă contra noastră.
61. **Gheția Ioan:** medic Rgt. 8 honv[ezi] Lugoj. Fiu de țaran. Stipendist de la Gozsdu. S-a purtat scandalos cu prizonierii români și-a agitat contra noastră¹⁰⁷.
62. **Glava George:** Loc[otenet] rez[ervă] Rgt. 8 honv[ezi].
63. **Greco Maxim:** notar în Răhău.
64. **Ghiorean:** subl[ocotenent] Rgt. 63 inf[anterie], activat în decursul războiului. Fiu de țaran din Kendi-Lona.
65. **Gârbacea Virgil:** subl[ocotenent] absolut. Academia de agricultură Cluj. Fiu de preot, s-a prezentat¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Nu îl găsim în lista primului corp al Legiunii Române din Rusia (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6761, doc. 4).

¹⁰⁵ Numele său nu apare în lista lui Vasile Poruțiu referitoare la ofițerii primului corp al voluntarilor români (*loc. cit.*). Nu știm cum a ajuns acasă din prizonierat, dar în toamna lui 1918 era la Oravița, locul natal, s-a înscris în garda națională, fiind ales ca delegat al acesteia la Adunarea Națională de la Alba Iulia, credenționalul semnat de președintele Consiliului Național Român din Oravița consemnându-l cu gradul de sergent-major (*Gazeta Oficială* nr. 10, 30 ianuarie /12 februarie 1919, p. 50; 1918 la români, X, p. 218-219). În 1919 a urmat cursurile Facultății de Drept din București și a pus bazele Cercului academic bănățean. La finalul studiilor s-a reîntors la Oravița ca notar. A susținut ideea unui muzeu al Văii Carașului (Muntean, Zaberca, Sârbu 1992, p. 152, 204; Ilieșiu 2011, p. 218; Dicționar 2019, p. 227).

¹⁰⁶ Este amintit în memoriile lui Petru Taleș, împreună făcând parte dintr-un pluton al Regimentului 43 de Infanterie deplasat la granița cu România (Talpeș 2008, p. 47). S-a întors în Transilvania în toamna anului 1918, implicându-se în mișcarea pentru realizarea Unirii. Nu a ajuns la Alba Iulia, dar semnează ca „notar al C.N.R.” procesele-verbale ale ședințelor Consiliului Național Român din Mehadia și o circulară referitoare la organizarea românească a localității (1918 la români, VII, p. 512, 575, 576). La 1 decembrie 1918, tot în calitate de notar al Consiliului Național Român din Mehadia, semnează procesul-verbal al adunării desfășurate în biserica ortodoxă prin care se ratificau hotărârile de la Alba Iulia (1918 la români, X, p. 340).

¹⁰⁷ A intrat în cel de al doilea Corp al Voluntarilor Români din Siberia, a fost numit medic-șef al Regimentului I Horea (Ordin la raport nr. 70, Irkutsk, 17 decembrie 1918, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 21). După numirea lui Victor Cădere și constituirea Misiunii Militare Române din Siberia, Ion Gheția a condus serviciul sanitar al acesteia (Țucă 2011, p. 276).

¹⁰⁸ A făcut parte din comandamentul corpului de la Kiev, având sarcina primirii noilor voluntari (Șerban 2013, p. 88). S-a reîntors în Rusia, intrând în cel de al doilea corp de voluntari, ordinul nr. 12 din 26 ianuarie 1919 menționându-l ca „locotenent cu vechimea din 1/VIII 1917” (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 24). În ianuarie 1920, pentru participarea la campania împotriva bolșevicilor a fost decorat: „Locotenentului Gârbacea Virgil de la Batalionul 2 aparte i s-a acordat Crucea de Război cu stea de bronz: În decursul operațiilor, batalionul său a comandat o coloană izolată (1 August 1919) și a avut o ciocnire lângă satul Nijne-Ujet. Prin executarea exactă și prudentă a instrucțiunilor primite, a împrăștiat un dușman superior cu forța, cauzându-i o

66. **Gera Al[exan]dru:** Beiuș, 26 de ani. Fiul administratorului de moșie a episcopiei Oradea. La reîntoarcere a denunțat pe cei înrolați în armata română. Date: Dr. V. Deleu¹⁰⁹.
67. **Gabor Sergiu:** student; Pereblecca, Bucovina; pentru cauze amo-/f. 5^r/ roase nu a venit.
68. **Henteș Ioan:** subl[ocotenent] rez[ervă]. Contabil la *Viitorul*. De origine din Ocna Sibiului. Venind din lagărul Habarovsk, unde era deja înscris ca voluntar, dând în Zirizin de Harsia et comp., și-a schimbat penele, iar la plecarea noastră din Darnița, s-a ascuns¹¹⁰.
69. **Harsia Ioan, Dr.:** avocat din Reghin¹¹¹. Înainte de intrarea României în război s-a declarat ca cel mai supus credincios al [l] lui Fr. Iosif și a fost cel mai aprig reprezentant al politicii maghiare¹¹². Pe cei care îndrăzneau să vorbească contra ungarilor îi amenința cu denunțarea. După intrarea României a zis, între altele, că dânsul nu intră în armata română, având legături de sânge cu ungurii, soția lui e unguroaică și nu poate lupta contra lor. A făcut propagandă printre ofițerii și soldații din lagărul unde a fost ca aceștia să nu intre în armata română, căci germanii și ungurii vor câștiga războiul, iar ei nu se

pierdere de 15 morți și nepierzând el însuși decât 2 morți și 1 rănit” (Ordin către Legiunea Română de Vânători Transilvăneni-Bucovineni, nr. 2 din 3 ianuarie 1920, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6549, doc. 55).

¹⁰⁹ S-a născut în 14 august 1891 la Beiuș, comitatul Bihor. A absolvit Gimnaziul superior greco-catolic din Beiuș. A fost student al Academiei Regale de Drept din Oradea (1909-1913) și al Facultății de Drept și Științe Politice din Cluj (1913-1914) (Sigmirean 2000, p. 521, 649).

¹¹⁰ În perioada 1884-1887 a studiat științele juridice la Academia Evanghelică de Drept din Sibiu (*ibidem*, p. 660).

¹¹¹ S-a născut la Mărișel, com. Mureș-Turda. A absolvit Gimnaziul superior greco-catolic din Blaj. A studiat la Cluj, la Facultatea de Drept și Științe Politice (1891-1895), la aceeași universitate susținând, în februarie 1898, și doctoratul în științe juridice (*ibidem*, p. 454).

¹¹² Activitatea de astrist cu state vechi nu era cunoscută celui care a redactat caracterizările din dreptul numelui lui Harșia. Acesta a fost membru al ASTREI din 1900 și a condus despărțământul Reghin în perioada 1910-1916 (*Transilvania*, Sibiu, nr. 7-12, decembrie 1916, p. 155). A fost, de asemenea, membru fondator al Reuniunii învățătorilor greco-catolici și vicepreședinte al Societății pentru crearea unui fond de teatru român (Bosoancă 2000, p. 105-107), instituții care încercau - atât cât puteau - să mențină limba și tradițiile naționale. Numele lui nu apare în lista lui Vasile Poruțiu, dar biografia sa îi menționează statutul de prizonier la ruși, de voluntar în corpul ardelenilor și reîntoarcerea la Reghin în toamna anului 1918, unde a organizat Consiliul Național și garda națională (Gruneanțu, Ionescu 2018, p. 341). A fost ales ca delegat al cercului electoral Reghin la Adunarea Națională de la Alba Iulia, apoi în Marele Sfat Național (*Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, Sibiu, nr. 5, 5/18 ianuarie 1919, p. 23; nr. 13, 28 februarie 1919, p. 64, Bosoancă 2000, p. 109; Dicționar 2019, p. 420). În 1920 a fost numit primar al orașului Târgu Mureș, a trecut de la Partidul Național la Partidul Poporului, apoi la Partidul Național Agrar, Partidul Național Creștin și la Frontul Renașterii Naționale. A continuat colaborarea în cadrul *Astrei*, revista *Transilvania* din 1919 consemnându-l ca director al despărțământului Reghin (*Transilvania*, Sibiu, nr. 1-12, decembrie 1919, p. 89), iar în 1925 s-a implicat în organizarea la Reghin a adunării generale a societății. În timpul ocupației hortyste a refuzat să părăsească orașul, a fost arestat (în 1943) și acuzat de spionaj. Autoritățile comuniste l-au întemnițat din nou, în 1950 a fost eliberat, un an mai târziu stabilindu-i-se domiciliul forțat la Reghin, unde a murit în 1953 (Gruneanțu, Ionescu 2018, p. 340-341; Dicționar 2019, p. 420).

vor mai putea întoarce acasă. A format un partid din acei cari nu voiau să intre și șeful era dânsul și Victor Precup.

70. **Halbac Sebastian:** învățător în Mirieș (Beiuș), cumnatul lui Partenie Cosma. Ne dorea tot binele și reușită deplină, se temea însă de moarte /f. 5*/ când era vorba de aspirațiunile neamului. În viața pașnică însă e foarte curajos. A avut procese disciplinare. Date de V. Sava.

71. **Hatoș Al[exan]dru:** stegar, student, Gherla, renegat.

72. **Ilincea Iuliu:** funcționar la *Agricola* din Hunedoara, crescut cu bani românești, ajutat fiind de banca *Agricola*, de masa studenților din Brașov. Scutit de didactru la școala comercială din Brașov. S-a anunțat în armata română, însă fără motiv s-a retras¹¹³.

73. **Ienciu Ioan:** din Țichindeal, jud. Sibiu, student în Drept. A studiat pe bani românești¹¹⁴.

74. **Iucu Petru:** căpitan act[iv] Lugoj. A declarat încă în februarie 1915, în Przemisl că are el încă să fie comandant de baterie în un regiment românesc. Va veni la tot cazul.

75. **Ilieș Ilie:** cadet asp[irant], învățător în Năsăud, Bistrița.

76. **Luța Petru:** Cernăuți, 26 ani, fiu de profesor de liceu. S-a prezentat.

77. **Laza Romul:** candidat de avocat, Galsa, Rgt. 2 honv[ezi]. S-a exprimat că admiră armata germană și îi dorește învingere completă¹¹⁵.

78. **Lăzăroi Emil:** Loc[otenenț] act[iv] Rgt. 64 Inf. Orăștie. A denunțat pe stegarul Savu de la reg[imentul] său, că acesta și-a exprimat bucuria când Italia /f. 6*/ a declarat războiul. A făcut un memorandum contra românilor, în care pe toți i-a făcut trădători de patrie. Date de Adrian Cristea, S. Stoica. În luna Nov. 1916, ordonanței noastre Petru Belu, care pe chipiu purta tricolorul român i-a zis: „Nu vi-e rușine porcilor să purtați tricolorul, faceți neamul de rușine. Nu știți că România e aleanul nostru”. Către convoi, cu altă ocaziune a zis „vă vor spânzura ei pe toți când [vă] veți reîntoarce acasă”. Date de st[e]g[arul] V. Magdas, Al[exand]ru Pop¹¹⁶.

[Completare cu creionul, de altă mână:] Ca și Matejko a fost și acesta bine remunerat de guvernele române, înaintat în grad până la Loc[otenenț] Colonel. A murit în a[nul] 1947¹¹⁷.

¹¹³ A intrat în cel de al doilea corp al voluntarilor români. În 25 septembrie 1918 se afla la Celeabinsk, numele sublocotenentului Iuliu Ilincea fiind consemnat în Ordinul la raport nr. 11 semnat de comandantul militar al copului Voluntarilor Români, locot. Ioan Dâmbu și în tabelul Corpului de ofițeri al legiunii (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4546, p. 1; inv. nr. 6547, doc.3). În decembrie 1918 era la Irkutsk, alături de Statul Major al Corpului (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 16). Numele său, ca ofițer activ în legiune, a fost publicat și în *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, nr. 80 din 30 octombrie 1938, p. 5.

¹¹⁴ În anul universitar 1913-1914 a fost student la Cluj, Facultatea de Drept și Științe Politice (Sigmirean 2000, p. 521).

¹¹⁵ Obținuse doctoratul în științe juridice la universitatea clujeană, Facultatea de Drept și Științe Juridice, în iunie 1913 (*ibidem*, p. 545).

¹¹⁶ Atitudinea sa antiromânească a fost reținută și de un alt prizonier român, în 1917: „Locotenentul Lăzăroi (Regimentul 64) făcea mare propagandă în contra cauzei naționale și îi amenința și înfrica cu diferite lucruri pe prizonierii doritori a se înrola ca voluntari” (Țucă 2011, p. 93).

¹¹⁷ Informațiile sunt confirmate de înregistrările din *Registrul de control nominal* al ofițerilor activi ardeleni și bucovineni. S-a născut în 4 martie 1888 la Orăștie. A intrat în armata română cu gradul de maior; în 1941 a fost trecut în retragere cu gradul de locot.-colonel (Țucă, Batin 2018, p. 376).

79. **Lupan**: cadet, rgt. 85 inf[anterie].

80. **Lugojan Filaret**: cadet Rgt. 8 honv[ezi]. Botenești¹¹⁸.

81. **Luca Ioan**: capor[al] din Bozovici.

82. **Liuta Valer**: subl[ocotenent] din Cacova, fost profesor în Selmarbánya. Făcea zilnic notițe despre ținuta română a ofițerilor români și cechi, cu scopul de a le folosi la reîntoarcere în patria sa. Se bucura când auzea de vreo luptă pierdută de Entanta și le numea zile de sărbătoare. Date de subl. Blăjan Augustin.

83. **Matejko Ioan (Hosu)**: Loc[otenent] rez[ervă] Rgt. 31 Inf[anterie]. Funcționar financiar. S-a dat de ungar. Despre ofițeri anunțați (din Mzensk) în arm[ata] rom[ână] a luat procese verbale și le-a trimis prin o cunosătoare germană consulatului /f. 6'/ spaniol din Moscva - plenipotențiatul Austro-Ungariei pe acelea vremuri - spre a le înmăna guvernului barbar din Budapesta. Totodată a agitat înaintea feciorilor români contra ideii naționale, declarând pe toți cari să presintă în armata română ca smintiți. Date de Loc[otenentul] Șiara.

[Completare cu creionul, de altă mână, f. 6'-6''] Am servit împreună în Reg[imentul] 31 Inf[anterie]. Comandant Obst. Ioh. Novak. Mateico a fost un miserabil trădător al națiunii rom[âne]. M-a denunțat la Comand[antul] Regimentului. Pentru aceea a fost răsplătit de guvernul român cu cel dintâi post la Prefectura Făgăraș, adică primul după prefectul Papadopol. Convins în persoană: *Prof. Col. r. Serafim*. Dar a fost bine recompensat sub guvernul Armand Călinescu.

84. **Miculescu Adrian**: căpitan activ rgt 50 inf[anterie], fiu de preot. A declarat în repețite rânduri ca va aștepta numai evenimentele ca să se declare de german pentru a fi trimis într-un lagăr unde sunt germani și unguri. În prezența ofițerilor prizonieri, în lagărul Pavlovsk, gub[ernia] Voronej s-a exprimat - pe timpul când armata rom[ână] înainta - că el va râde când românii se vor retrage. Înaintea unei noi comisii san[itare] venite să ne viziteze ne-a denunțat ca trădători de patrie și tron, oameni smintiți de minte. Ofițerilor de tagma sa le-a interzis de a vorbi cu trădătorii. Nemulțumit numai cu activitatea de bun cetățean față de patrie și tron, a adresat scrisori soldaților din acelaș lagăr ca se nu se înrolează în arm[ata] rom[ână] căci România e frântă și familiile lor vor fi persecutate. A dresat procese verbale contra celor înrolați, cu scopul de a-și câștiga merite la reîntoarcere, ca patriot. Pe soldații cu care vorbea îi amenința că, /f. 7'/ la ordinul său, vor fi împușcați în Ungaria. Purtării lui să atribuie faptul că din acest lagăr puțini s-a[u] prezentat. Date: I. Vescan, Trifan Ghilezan, V. Miclea, I. Centea¹¹⁹.

¹¹⁸ Între 1911 și 1913 a studiat la Facultatea de Drept și Științe Politice a Universității Regale Maghiare, iar în anul universitar următor s-a transferat la Academia Regală de Drept din Bratislava (Sigmirean 2000, p. 396, 614). A intrat în primul corp al voluntarilor, a făcut parte din a VI-a Comisie de recrutare a voluntarilor din Rusia (Țucă 2011, p. 158, 169), dar și în al doilea, numele său fiind menționat în ordinul nr. 12 din 26 ianuarie 1919: „§1. Ofițerii armatei române din Corpul prim al voluntarilor români, intrați în Corpul al 2-lea al voluntarilor români din grupa de la Vladivostok, sunt primiți de către C.N.R. cu gradul și vechimea după cum urmează: [...] Logojan Aurel Filaret, locotenent cu vechimea din I/III 1918, nr. vechi 22,5 (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 24).

¹¹⁹ După război îl regăsim în armata română, încadrat din iulie 1919 cu gradul de locotenent-colonel. Din martie 1923 a fost înaintat la gradul de colonel și numit comandant al Regimentului 23 Infanterie (Țucă, Batin 2018, p. 399).

85. **Mitric Teodor**: student în drept, Cernăuți, Rgt. 41 inf[anterie]. Tot timpul ce a stat cu noi ne-a spionat și a fost contrar părerilor noastre. A declarat că dacă Ardealul ar reveni României, el ar trece în Germania sau America. Date: E. Iacob, V. Negruțiu, I. Chericheș, Gh. Pora, I. Indrieș, I. Cioban, V. Moldovan.

86. **Margau C-tin**: învățător de stat Timișoara, renegat. Date: E. Iacob, I. Chericheș.

87. **Milea**: capitan activ Rgt. 85 inf[anterie]. Vale, jud. Sibiu. A rămas în Semipalatinsk sub cuvânt că pe promisiile goale nu își lasă gradul de căpitan.

88. **Miculi**: căp[itan] activ Cernăuți. Ar fi venit, însă, ca cel mai tânăr căpitan, influențat de Milea și Oltean, a rămas deocamdată¹²⁰.

89. **Maniu Victor**: cadet rez[ervă], Rgt 23 hov[ezi]. Inginer chimic, Avrig. S-a declarat în lagăr că ar veni voluntar dacă nu ar fi invalid. Reîntors acasă a denunțat pe foștii săi colegi de la regiment, precum și pe acei intrați voluntari. Lista a fost predată la Rgt. 23 honv[ezi] în fața notarului Hulea, cadet la P[arte]a S[edentară] (în cavalerie). A declarat că nu e român¹²¹.

/f. 7/ 90. **Morcan Traian**: Loc[otenent] Rgt. 8 honv[ezi], avocat în Câmpeni, nu s-a prezentat¹²².

91. **Moldovan Ioan**: învățător Bihor, tovarăș de bătaie și joc fals a lui Pustea¹²³.

92. **Molnar Gaiza**: ofician de stat Petroșani, renegat. Date: V. Sava.

93. **Meșter Vasile Dr.**: adv[ocat] Vișăul de Sus. A plecat din Darnița, nevoind a intra în armata rom[ână]. Date: Dr. S. Balint, Dr. Gavrilă Iuga¹²⁴.

¹²⁰ După Unire a intrat în armata română, cu gradul de căpitan. În 1938, când s-a pensionat, era colonel și comandant al Diviziei a 8-a (Tucă, Batin 2018, p. 400).

¹²¹ S-a născut în Austria, la Viena, în 1889. A studiat la Universitatea Tehnică Regală Maghiară în Budapesta, secția Inginerie Chimică (1909-1914), ca bursier al fundației Emanoil Gojdu (Sigmirean 2000, p. 610).

¹²² Absolvent al Facultății de Drept și Științe Politice din Budapesta (1896-1904), bursier al fundației Emanoil Gojdu (*ibidem*, p. 372). Îl regăsim în al doilea corp al voluntarilor din Rusia, cu gradul de căpitan (adaus la §3 din *Ordinul la raport nr. 3. Tablou nominal despre ofițerii C.V.R., gradul lor și vechimea gradului*, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 3). În decembrie 1918 se afla la Irkutsk, era comandantul Batalionul IV al Regimentului I Horea (Ordin la raport nr. 70, 17 decembrie 1918, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 21). A fost, de asemenea, membru al Tribunalului Militar al Corpului Voluntarilor Români (Ordin către trupele voluntarilor români în formație nr. 17, 28 decembrie 1918, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 7). Din 15 februarie 1919 a fost transferat la Batalionul 2 al Regimentului 2 Mărășești (Ordin către trupele voluntarilor români în formație nr. 17, 28 decembrie 1918; *loc. cit.*, doc. 44). În martie 1919, după o neînțelegere avută cu comandantul corpului voluntarilor, colonelul Kadlec, revine la statutul de prizonier austriac, fiind trimis în lagărul de la Berezovska: „Foștii ofițeri ai Corpului, astăzi ofițeri prizonieri de război austrieci: Oblt. Caliani Iulius și Morcan Traian; Fahnr. Todor Nicolae, Jireadă Dionisie și Sabo Ioan vor fi transportați în lagărul de prizonieri din orașul Berezovska, se vor șterge din registre și alimentație din Corpul încredințat mie, cu ziua de 20/III 1919” (Ordin către trupele voluntarilor români în formație nr. 47, 19 martie 1918; *loc. cit.*, doc. 69).

¹²³ Îl regăsim și pe el în al doilea corp al voluntarilor. A făcut parte din Batalionul 4 al Regimentului I Horea, apoi a fost transferat la Batalionul 1 al Regimentului 2 Mărășești (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 44). Pentru participarea la campania împotriva bolșevicilor, Ordinul pe legiune din 3 ianuarie 1920 anunța decorarea acestuia cu *Ordinul Sf. Ana* de clasa a 3-a, cu săbii și lente (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6549, doc. 53).

94. **Mosdiga Ilie:** adv[ocat] Borșa, Maramureș, nu știe românește, ungar.
95. **Maior Dionisie:** învățător Nepos. S-a declarat de ungar. Renegat din timp de pace. Date: Dr. Simion Balint, Dr. G. Iuga și pct. 94¹²⁵.
96. **Mera Traian:** Locotenent. Administrator Veneț.
97. **Mutiu Valeriu:** Subl[ocotenent] Reg. 8 honv[ezi] Timișoara.
98. **Mureșan Albu:** Loc[otenent] activ Rgt. 8 honv[ezi]. Gavoșdia.
99. **Medean Gh.:** învățător Satu Mare. Rămas în Kazan, a declarat că nu intră nicicând în armata română.
100. **Majorca N.:** sublocotenent.
101. **Mosorca N.:** subl[ocotenent], contabil în Timișoara. În Sept[embrie] 1916 spunea că vine, însă nici în Mai 1917 nu s-a prezentat.
102. **Macarie Ioan:** voluntar 23 honv[ezi]. Învățător în Vinerea, Hunedoara¹²⁶.
103. **Miga Iosif:** învățător.
- /f. 8/ 104. **Neamțu:** cadet aspir[ant]. Rgt. 32 honv[ezi]. Din Sătmar.¹²⁷
105. **Nedelcu Pavel:** Loc[otenent] activ. Mi-a spus în față următoarele: „Da, am spus soldaților să nu intre în armata rom[ână], motivând că până nu știe care îi va fi patria, nu poate servi”. Date: subl[ocotenent] I. Lipovan¹²⁸.
106. **Nistor Emil:** Învățător Vârșeț. În lagărul din Bisk a format și condus un chor unguresc. La întreprunerea celor 10 învățători rom. cari erau de față ne-a răspuns „că cel

¹²⁴ O atitudine greu de explicat în condițiile în care se implicase în activitățile *Astrei*, fiind membru pe viață al Despărțământului Vișeu-Iza (*Transilvania*, Sibiu, an XLVII, nr. 7-12, decembrie 1916, p. 161).

¹²⁵ În decembrie 1918 s-a înscris în Corpul voluntarilor români format la Irkutsk, i se recunoaște gradul avut în armata austro-ungară - locotenent - fiind încadrat la Batalionul 4 din Regimentul I Horea, apoi transferat la Batalionul 1 din Regimentul II Mărășești (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 10; inv. nr. 6548, doc. 3, 44).

¹²⁶ A organizat în cadrul legiunii, la Celeabinsk, un cor cu un repertoriu alcătuit din cântece naționale și religioase: „Sergentul Macarie Ioan, învățător, este încredințat ca să înființeze un cor cu ziua de azi. El are să instruiască pe coriști să cânte cântări naționale și să pună pe note imnul nostru *Deșteaptă-te Române!*. De ajutor pentru înființarea corului denumesc pe sergent Victor Popp, caporal Popa Iuliu, caporal Ioan Gocan, caporal Moș Grigore și soldat Iuliu Gherman. Orele de cor să fixeze de la 15 ore până la 16 ore” (Ordin la raport nr. 19, 9 octombrie 1918, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6546, p. 19). Întors acasă, la Vinerea (jud. Alba), a organizat un despărțământ al Uniunii foștilor voluntari români care va fi dat exemplu prin acțiunile sale celorlalte despărțăminte. Din colecte au organizat o Casă Națională, în care membrii uniunii se întruneau de trei ori pe săptămână, s-au abonat la gazete, au organizat o ceremonie la mormântul unui camarad, fost voluntar în Legiunea Română din Italia (*Gazeta Voluntarilor*, Cluj, anul I, nr. 13, 5 aprilie 1922, p. 2, 5).

¹²⁷ În lista lui Vasile Poruțiu sunt enumerați doi sublocotenenți Neamțu: Ioan și Ilie (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6761, doc. 4).

¹²⁸ După Unire a activat în armata română, fișa din *Registrul de control nominal* consemnând întreg parcursul său. S-a născut în 29 iunie 1894 la Caransebeș. A intrat în armata austro-ungară la Batalionul de Vânători nr. 28 ca stegar (2 august 1914), sublocotenent (martie 1915), locotenent (noiembrie 1916). În 17 iulie 1919 a fost „primit în cadrele active ale armatei române cu gradul de locotenent cu vechimea de la 1 noiembrie 1916”, la Serviciul organizării VI, VII. La 1 octombrie a avansat în grad, căpitanul Nedelcu Pavel fiind mutat la Regimentul 7 Jandarmi. La 1 februarie 1922 „a trecut definitiv în corpul de jandarmi”, la Brigada a 3-a (Țucă, Batin 2018, p. 422).

mai bun și dulce frate îi este ungurul, deci formează chor cu dânșii, dar pe noi nu ne va denunța la reîntorcerea în patrie că facem politică și cetim foi românești”. S-a despărțit de noi, și-a condus mai departe chorul și se jura de ungur. Date Nicul[ae] Euxin, învățător.

107. **Dr. Nestor I:** medic¹²⁹.

108. **Dr. Nistor Aurel:** Loc[otenent] Rgt. 12 honv[ezi]. Advocat în Baia Mare. S-a declarat ungur. Date: steg. Al[exan]dru Pop¹³⁰.

109. **Nascuț Gh.:** Loc[otenent]. Rgt. 32 honv[ezi]. Năsăud.

110. **Dr. Nestor:** avocat Blaj. S-a depărtat din Darnița. Date: S. Balint, G. Iuga¹³¹.

111. **Negrei Romul:** cadet rgt. 8 honv[ezi], învățător. A promis că să prezintă /f. 8^v/ în armata română. La plecarea a dispărut. Date: Zorilă Pop.

112. **Dr. Nestor Porumb:** Loc[otenent] rez[ervă], rgt. 7 honv[ezi]. Advocat în Biserica Albă. Despre români a zis ca sunt nemernici și oameni slabi. Nu a voit să se prezinte¹³².

113. **Năstase Victor:** Rădăuți, învățător.

114. **Negrei Eugen (Negrea):** Pe regele român l-a declarat de cel mai decăzut, iar miniștrii săi ca smintiți. Căpitan art[ilerie], rgt. 5 inf[anterie]. În Bogasdivk și Mzensk a agitat contra românilor. A denunțat pe locot. Șiara guvernului maghiar prin spioni germani din Rusia, iar despre ceilalți fii buni ai neamului a condus o carte neagră. Date: Loc[otenent] Șiara.

115. **Oltean Ioan:** căpitan activ, născut în B[uda]pesta¹³³, austriac încarnat, a înjurat românii și a declarat că la reîntorcere să lăpădă de neam și lege¹³⁴.

¹²⁹ S-a născut în 8 martie 1888 în Beiuș, com. Bihor. A absolvit Gimnaziul Superior greco-catolic din Beiuș, apoi Facultatea de Medicină și Farmacie a Universității Regale Maghiare din Budapesta (1908-1913), ca bursier al fundației Gojdu. În 7 aprilie 1914 a obținut doctoratul în medicină universală la aceeași universitate maghiară (Sigmirean 2000, p. 416).

¹³⁰ În 1919 era consemnat ca membru pe viață și vicedirector al despărțământului Baia Mare al *Astrei* (*Transilvania*, Sibiu, nr. 1-12, 1 decembrie 1919, p. 74).

¹³¹ S-a născut la Blaj, în 1879. A studiat Dreptul la Cluj și Budapesta (1900-1904). În 1909 a susținut un doctorat în științe juridice la Facultatea de Drept și Științe Juridice a universității din Cluj (Sigmirean 2000, p. 379, 474). A reușit să plece din Rusia, în noiembrie 1918 fiind numit adjutant al comandantului Gărzii Naționale constituită în Blaj (Groza 2013, p. 58).

¹³² S-a născut în 1880 la Tulca, com. Bihor. Era fiu de preot. A studiat Gimnaziul Superior greco-catolic din Beiuș, apoi ca bursier al fundației Gojdu, la Academia Regală de Drept din Oradea (1898-1900) și Universitatea „Ferencz Jozsef” din Cluj, Facultatea de Drept și Științe Politice (1901-1902). Tot la Cluj își va susține și doctoratul în științe juridice (1902) (Sigmirean 2000, p. 475, 638). A profesat avocatura la Biserica Albă, a fost membru al Despărțământului local al *Astrei* și conferențiar al asociațiunii în despărțământul Vârșeț (*Transilvania*, Sibiu, nr. 7-12, 1 decembrie 1916, p. 140). În toamna anului 1918 s-a reîntors acasă, implicându-se în organizarea consiliului și a gărzii naționale din Biserica Albă, fiind delegat al acestui cerc electoral la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 (*Gazeta Oficială*, Sibiu, nr. 6, 14/27 ianuarie 1919, p. 31; Gruneanțu, Ionescu 2018, p. 457). După Unire a intrat pentru o scurtă perioadă în magistratură, la Tribunalul Lugoj, revenind apoi la profesia de avocat (*ibidem*, p. 457; Dicționar 2019, p. 130).

¹³³ În 25 mai 1879 (Țucă, Batin 2018, p. 438).

¹³⁴ A revenit la alte sentimente în 1919. De la Regimentul 72 infanterie al armatei austro-ungare, unde a fost stegar (din 1 septembrie 1897), sublocotenent (1 noiembrie 1898), locotenent (1 mai 1904), căpitan (1 mai 1912), apoi maior (1 mai 1918), la 17 iulie 1919 s-a „transferat” la Coman-

116. **Oancea Simion:** Plutonier. A făcut contraagitație, punând 30 de persoane să semneze o contradecarație că sunt unguri pentru a putea fi expediați cu ungurii, spunându-le că numai aceia se pot reîntoarce în Ungaria cari vor merge cu ungurii, /f. 9/ iar ceilalți toți sunt trădători.

117. **Porumb Ioan:** învățător, vol[oluntar], serg[ent]. Baia Mare La știrea că România a declarat război, s-a necăjit. Date: I. Herlea.

118. **Papp Augustin:** notar lângă Teaca, necăsătorit, 30 de ani. A zis „sunt mai bătrân, mai greoi, mai târziu, după ce armata română a intrat în Ardeal, voi veni și eu”. Date: Ieronim Herlea.

119. **Perde Ioan:** cadet asp[irant]. Profesor de pedagogie.

120. **Pârjol Iosif:** învățător. A venit la Darnița. Nu a scris declarația și a plecat spre Siberia.

121. **Petrovici Victor:** notar lângă Lugoj. Când a declarat România război s-a șters din lista românilor și a început a agita printre țărani ca să nu se prezinte în armata română. Amenința că el singur îi va spânzura pe trădătorii cauzei ungurești. A făcut însemnări asupra celor prezentați în armata română, ce s-a adus la cunoștința comandantului de lagăr, pentru ce a fost pus sub pază și i s-a oprit contactul cu românii. A rămas în Pavlodar.

122. **Petrovici Emil:** stegar Rgt. 8 Lugoj honv[ezi]. Nu s-a prezentat.

123. **Pop Victor:** cadet, rgt. 21 honv[ezi]. Gherla. S-a declarat de ungar. Să /f. 9/ află în lagărul din Irkutsk, Siberia.

124. **Păcală Aurel:** căpitan activ, rgt. 5 inf[anterie]. Date: S. Balint G. Iuga.

[Completare cu creionul, de altă mână]: În arm[ata] rom[ână], general!

125. **Pap Szilaghi Al[exan]dru:** subl[ocotenent], funcționar de stat B[uda]pesta. Renegat. Date: P. Nemoian.

126. **Popoviciu C-tin:** Locotenent activ. Ițcani.

127. **Dr. Porav N[ico]lae:** stegar rez[ervă]. Candidat de avocat. Nepot a[l] Dr. Harșia. S-a înscris ca voluntar, s-a prezentat la Darnița și a fugit. Date: V. Sava.

128. **Polomar Vasile:** învățător, Suceava. Fire de neguțator și fără simțământ național. Date: V. Sava.

129. **Pintea Florian:** învățător în Bihor. Juca cărți fals. Date: V. Sava.

130. **Popa Ioan:** învățător la școala de aplicație în Caransebeș. A făcut propagandă antiromână, ne ponegrea pe noi, devenind chiar agresiv, pentru a-și scuza ținuta lașă. Propaga amorul liber. Date: V. Sava.

131. **Popan Augustin:** cadet rgt. 5 inf[anterie]. Din Bodești, jud. Satu Mare. Funcționar la Sătmăreana. Absolvent al școlii comerciale rom[âne] Brașov¹³⁵.

damentul trupelor din Transilvania cu gradul de locotenent-colonel. În 20 octombrie 1920 a fost trecut în indisponibilitate pentru boală, în 1925 demisionează din armată trecând în rezervă, la Regimentul 1 Vânători, iar din 1941 „în retragere, pentru limită de vârstă” (Țucă, Batin, 2018, p. 438).

¹³⁵ A intrat în cel de al doilea corp al voluntarilor români, fiind numit comandant al Companiei XVI din Batalionul IV al Regimentului I Horea (Șerban 2003, p. 213). În Misiunea Militară Română condusă de Victor Cădere a fost numit la Serviciul intendență și lichidări (*ibidem*, p. 24; Țucă 2011, p. 276).

132. **Priscu Mircea**: vol[untar] rgt. 24 honv[ezi]. Student filosofie, fiul preotului din Braşov, crescut cu bani româneşti. A dat dovadă de cea mai mare mârşevenie sufletească. Aflându-se la începutul acţiunii româneşti în Darniţa, pentru a contrabalansa activitatea naţio-/f. 10'/ nală a unui subloc[otenent] Bucovinean a început o agitaţie între prizonieri. Bolşevicii din birou i-au făcut vânt către Siberia. S-a declarat de maghiar. Date: V. Sava.

133. **Pantea Ioan**: avocat Tg. Mureş. Loc[otenent] rgt. 22 honv[ezi]. Ajuns în captivitate s-a declarat ungur şi a plecat în lagăr unguresc. Date: cad[et] Iurtma.

134. **Dr. Pop Cornel**: avocat Careii Mari. A declarat că nu să prezintă, nu are simţ naţional. Cum poate, vorbeşte ungureşte. Date: Valer Iacob.

135. **Precup Victor**: forestier metropolitan Blaj. A declarat că nu poate intra în armata rom[ână], deoarece prin aceasta ar suferi archidieceza Blajului. Dacă şi-ar întreba prima data soţia că ce să facă, poate ar intra în ar[mata] rom[ână]. Prietini săi cei mai intimi erau germanii, polonii şi alţi străini cu cari ne batjocorea neamul. Date Deciu, T. Muntiu.

136. **Precup Victor**: Miercurea, Loc[otenent] activ. Ar veni dacă ar fi armata rom[ână] în Sibiu. Cu Dr. Harsia Ioan a format o corporaţie din acei cari nu voiau să intre în armata română şi şefi a[u] fost dâşii, ambii. Întors în monarhie, la Min[isterul] de răş[boi] a denunţat pe cei care s-a[u] prezentat în armata română¹³⁶.

137. **Păuşan Andrei**: stegar bat[alionul] 23 Vân[ători] Panciova.

/f. 10'/ 138. **Prasovicu Traian**: subloc[otenent] rgt. 3 Art[ilerie]. Inginer. Profesor la şcoala de meserie Câmpulung. Fără simţ românesc. A declarat că nu are de gând să trăiască în România.

139. **Priscu Radu**: învăţător din Braşov. Român bun, însă la răşboi înapoi. Date: Negruţiu.

140. **Popoviciu Iosif**: rgt. 50 inf[anterie]. Student. Din Coroiu, jud. Târnava Mică. La început s-a înrolat în armata rom[ână], apoi, fără motiv, s-a retras.

141. **Panovici Otto**: procuror în Suceava, rgt. 41 inf[anterie].

142. **Podariu Ioan**: din Vlădeni. Inginer în Győr. Om cu două feţe. Date: ca [la nr.] 85.

143. **Petca George**: subl[ocotenent] rez[ervă] Rgt. 64 Inf[anterie]. Subnotar în Cefa, jud. Bihor. Fiind citat împreună cu cap[oral] Păscuţiu şi subl[ocotenent] Varga Ion la comanda militară Pereslavl Zaleschii, la întrebarea că să va prezenta în armata rom[ână] sau nu, a răspuns că pentru dâşii o astfel de întrebare constituie o directă ofensă şi pentru viitor se feresc [de] atari provocări. Date: N. Craciu[n], A. Medrea, I. Mălai, Florea Căpăţină, St. Popoviciu, Mihai Bene, S. Ştefănuţ, D. Veţan, L. Maior.

144. **Pavel C-tin**: subl[ocotenent] Rgt. 85 inf[anterie]. Proprietar din Sat Sfatnia, nepotul episcopului Pavel. Mi-a spus că dacă R[omânia] va intra în /f. 11'/ acţiune contra

¹³⁶ Despre activitatea sa din lagărul rusesc din Omsk există o altă mărturie, care ne arată mai degrabă incertitudinile prin care trecea acesta: „locotenentul activ Victor Precup (Regimentul 32), ameninţat şi el de jidano-unguri, a lăsat să fie introdus de ungur, ne pune beţe în roate şi insinua. Între patru ochi însă, când nu-l vedeau ungurii, ne încredinţa de sentimentele lui româneşti. Era îmbătut de credinţa că Austro-Germania nu va putea fi învinsă” (Ţucă 2011, p. 93). În toamna anului 1918 îl regăsim în delegaţia ardeleană care a plecat la Iaşi pentru discuţii cu guvernul român, lui revenindu-i onoarea de a-l însoţi pe aviatorul Vasile Niculescu în celebrul „zbor al Marii Uniri” de la Bacău la Blaj, în avionul Farman 40, „primul zbor de legătură Naţională” (Sandachi 2018, p. 14, 40-41, 43-50).

Puterilor Centrale, atunci toți românii în frunte cu conducătorii lor sunt niște mișei și el mă va bate până la moarte. De altfel, 5 luni cât am locuit cu dânsul, s-a ferit de a vorbi cu mine românește. Date: Ioan Hurjui.

145. **Popu Ioan:** Năsăud, 27 de ani, loc[otenent] activ la Rgt. 63 inf[anterie]. Fiul unui învățător din Năsăud. Date: Dr. Deleu, D. Voina¹³⁷.

146. **Pop Nicolae:** Telciu, Bistrița, învățător de stat. Afirmă a fi nepotul lui Coșbuc. Nu a voit să vină.

147. **Păscuțiu Mircea:** Șiria, cap[oral] act[iv] rgt. 102 inf[anterie]. Fiu de p[roto]pop. A adresat soldaților români din captivitate, în orașul Pareslavl-Zaleschii, următoarea scrisoare de propagandă:

„Iubiților frați români! Ațâțatori fără suflet voiesc se vă seducă la pasul asta, ca să vă călcați jurământul, să vă trădați steagul și patria, prin aceia ca să intrați în armata română și să luptați contra patriei voastre. Prin pasul acesta ați nimici viitorul nu numai al vostru, ci și a fraților, copiilor, părinților, cu un cuvânt a familiei voastre, cari au trăit și vor să trăiască pe pământul de naștere. Nu ascultați de /f. II'/ ațâțatori, cari nu se cugetă la soarta voastră și a fraților din Ungaria. Pe oameni, cari în uniforma ofițerilor noștri vor să vă seducă la pasul acesta murdar îi scupiți în ochi, precum o merită. Frații noștri din Ungaria se luptă și mai departe cu credință și vitejie contra inamicilor noștri, pe cari i-a scos deja din țară și se luptă pretutindenea pe pământul inamicului. Dacă inamicii noștri în 2 ani de zile nu or ajuns la nici un rezultat n-o să ajungă nici de azi înainte. Iar voi nu credeți că prin brațele voastre veți ajuta României. Numărul vostru e cu mult prea mic, decât să poată veni în considerare. Din contra, ați strica foarte mult fraților din Ungaria cari ar fi espusi persecvărilor juste după finea războiului. Știți toții că averile acelora cari părăsesc steagul lor vor fi confiscate, deci iubiții voștri ar rămânea pe stradă, fără casă și masă. Blastămile fraților și părinților vor persecva pe toți cari vor călca jurământul și vor intra în armata inamicului patriei. Iar cei ce vor rămânea credincioși patriei și împă-/f. II'/ ratului își vor afla cinstea și răsplata meritată, împreună cu iubiții lor de acasă. Nu vă lăsați deci să vă amăgească, judecați cu sânge rece și minte sănătoasă. Dumnezeu e cu noi, deci armele care le-am purtat atâta vreme, vor să învingă inamicii noștri și noi o să ne întorcem acasă la cuibul nostru, ca oameni cinstiți, fala și mândria a lor noștri. Dumnezeu cu voi.”

Epistoala aceasta e decopiată de pe cea originală cu toate greșelile ei ortografice și lincvistice, originalul a fost reținut la comanda militară din Pareslavl-Zaleschii, Gub[ernia] Vladimir. Date: Sabin Ștefănuț, cadet¹³⁸.

¹³⁷ A urmat Școala de cadeți din Sibiu (1904), apoi a activat în cadrul Regimentului 63 infanterie ca stegar (1908), sublocotenent 1911, locotenent (1914), căpitan (1917). În 17 iulie 1919 a fost primit în cadrele active ale armatei române cu gradul de maior. În 1922 era locotenent-colonel la Regimentul 19 Vânători (Tucă, Batin 2018, p. 454).

¹³⁸ O scrisoare într-adevăr acuzatoare! Semnatarul ei a rămas credincios împăratului, dar la sfârșitul războiului s-a întors nu la frații din Ungaria, ci alături de cei din România Mare, fiind primit în armata activă română în iulie 1919. A intrat în armata austro-ungară, în regimentul 102 infanterie ca soldat cu termen redus, în octombrie 1902 (s-a născut în 1883). A fost „menținut în activitate în vederea activării”, în 1904 promovat ca sublocotenent în rezervă, iar din noiembrie 1905 ca sublocotenent activ. În 1911 este avansat la gradul de locotenent, iar la 1 mai 1915 căpitan. În armata română este primit cu gradul de maior, funcționând la Liceul militar din Târgu

148. **Romoșan Bruno**: subl[ocotenent] la vânători, inginer silvic, cosmopolit, apatic față de cauza națională. Făcea propagandă contra noastră în fața soldaților. Date ca și la 84.
149. **Rațiu Traian**: Contabil în Pecica. Își bătea joc de români. S-a exprimat că atunci va simți cea mai mare bucurie când rgt. 7 husari va intra în București, pe calea Victoriei. Date: T. Braicu.
150. **Rețca Abel**: cadet asp[irant] Rgt. 96 inf[anterie], Deva. Nu a voit să se prezinte. /f. 12*/ 151. **Sușoi Ioan**: Caransebeș, contabil. Nu s-a prezentat. Date: Herlea.
152. **Suciu Aurel**: Timișoara, cap[oral] activ, rgt. 51 inf[anterie]. S-a dat de ungur.
153. **Spadar Otto**: cadet la rgt. 63 inf[anterie]. Student în drept în Suceava. Acest individ nu numai că batjocorea armata română zicând că germanii au numai să captureze cele 500 tunuri, de cari dispune arm[ata] rom[ână] și atunci cu băta vor bate pe români. El nu să va prezenta, fiind cultura germană superioară celei române, iar Bucovinenii nu au motive a se plânge, fiindcă le merge escelent de bine. Este mâna dreaptă a vestitului căpitan Miculescu.
154. **Ștefanovici D[umi]tru**: cadet, Rgt. 33 inf[anterie]. Funcționar la Victoria Arad.
155. **Stroi George**: învățător de stat. Acest individ, din frică nu vorbește nici cu fratele său românește. Deja la început s-a cerut între unguri. Date: D. Soceriu.
156. **Seviciu Sava**: contabil la episcopia Arad. A făcut notițe despre ținuta ofițerilor buni români, amenințându-i că are date contra lor. A declarat că nu intră în armata română, își face datoria față de neam luptând alături de austrieci. Date: Deciu, Muntiu.
157. **Socol Andrei**: student tehnic. Jucul Făgărașului.
158. **Sbârcea Simion, Dr.**: avocat în Toplița, jud. T. Mureș. S-a declarat că mai mult folos va aduce neamului după război ca și acum. Date: Dr. V. Raicu.
- /f. 13*/ 159. **Socol Aurel**: avocat Cluj.
160. **Dr. Simonca Gh.**: candidat de avocat Gyula. Când român, când ungur, a trecut la religia reformată.
161. **Străulea N[icu]lae**: s-a declarat de ungur. Date: Dr. S. Balint, Dr. G. Iuga.
162. **Savu Emil**. Rgt. 31 inf[anterie] din Cioara.
163. **Șchiopul Vasile**: student universitar, s-a dat între poloni.
164. **Saghiu Lazăr**: cadet.
165. **Samoilă Urian**: funcționar de bancă. A venit în Dec[embrie] la Darnița, a plecat apoi la Blajasni în Siberia¹³⁹.
166. **Ștefanovici Petre**: Lugoj, subjude. Nu a voit. Date de Herlea.

Mureș. În 1923 este din nou avansat - locotenent colonel - și mutat la Regimentul 31 Infanterie. A trecut în rezervă în 1937 și în retragere în 1945. Fișa sa din *Registrul matricol* nu menționează luptele la care a participat în armata austro-ungară, nici că ar fi fost implicat în campania din 1919, consemnând doar: „1914-1918 mobilizat” și distincțiile obținute: „Signum laudis în bronz cu spade, Crucea de merit cu decor de război cu spade, Crucea Carol I, Crucea Jubiliară din 1908” (Tucă, Batîn 2018, p. 457-458).

¹³⁹ Și el a intrat în Corpul voluntarilor constituit în Siberia, cu garnizoana la Irkutsk. La început a fost numit „ajutor în cancelaria corpului”, apoi a preluat comanda Companiei a III-a a Batalionului de Rezervă. Printr-un ordin al comandantului legiunii a fost însărcinat cu verificarea actelor și înregistrarea noilor voluntari. În mai 1919 a primit o nouă misiune: membru al Tribunalului Militar al Batalionului de Rezervă (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6546, p. 25, inv. nr. 6548, doc. 1, 3, 121).

167. **Șuba Petru:** stegar rgt. 8 honv[ezi]. Medicinist. S-a prezentat.
168. **Todor Nicul[ae]:** Lancrăm, vicenotar, din cauza familiare.
169. **Tocaciu Ioan:** jurist, Hațeg, s-a anunțat în armata rom[ână], însă și-a schimbat părerea și a zis că nu mai vine. S-a atașat în fine la polonezi și a devenit un austrofil încarnat, la moartea lui Fr. Iosif a purtat doliu. Date: T. Braicu¹⁴⁰.
170. **Tulbure Anton:** cadet reg. 50 inf[anterie] Pedagog cursul al III-lea. A venit la locul de concentrare, dar după 2 luni ne-a părăsit ca să ajungă iarăși sub scutul lagărilor încăpătoare pentru orișice netrebnic. Date: I. Mălăiu.
- /f. 13^v/ 171. **Țurcan Țiprian:** Loc[otenenț] act[tiv], reg. 2 Vân[ători], în Câmpulung. Plecat din Darnița. A fost suspiciionat ca spion austriac. S-a[u] aflat la dânsul atari scrisori.
172. **Tarnovski Valeriu:** cadet asp[irant] Rgt. 22 L[an]dw[ehr]. Cernăuți¹⁴¹.
173. **Tartia Ilie:** funcționar în Ministeriu în B[uda]pesta, a spus că România e o țară prăpădită, că nici nu are o limbă de stat românească și că, după părerea și convingerea sa, a vă înrola în armata rom[ână] e cea mai mare negliobie. A agitat contra celorlalți români.
174. **Ududek Ștefan:** subl[ocotenenț] act[iv] Suceava. Nu a voit. Date: R. Herlea, O. Aciloan.
175. **Vereș Ioan:** afirmativ cadet reg. 37 inf[anterie]. Afirm[ativ] notar în Bihor. S-a prezentat.
176. **Varga Ioan:** subl[ocotenenț] res[ervă], reg. 64 inf[anterie]. Notar în Sohodol, jud. Arad. Este ginerele medicului D. Vesa, care e bun român.
177. **Vescan Teofil:** contabil în Pozsony, reg. 51 inf[anterie]. Renegat. Date: V. Poruțiu, V. Negruțiu.
178. **Vaida Cornel:** student în Drept, Hususău, jud. Târnava Mică. Însuși pe mine m-a denunțat și dus la raport la mai mulți ofițeri austrofili. S-a exprimat înaintea unui ofițer austro-ungar, că el pentru aceia nu poate ținea legături de prietenie cu mine, fiindcă nu ne unim în păreri, eu sunt prea naționalist. Vorbind despre împărțirea Ungariei, a zis că noi ne-o închipuim în mod greșit și fantastic¹⁴².

¹⁴⁰ Un sublocotenenț Tocaciu Ioan este menționat de Vasile Poruțiu (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6761, doc. 4).

¹⁴¹ În septembrie era la Celeabinsk, alături de voluntarii români (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6546, p. 3). A fost încadrat în Compania 6 a Batalionului 2 din Regimentul 1 Horea (prin Ordin la raport nr. 70, MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6547, doc. 21). În aprilie 1919 a fost numit la Statul Major și avansat în grad (ajutor de locotenenț) (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 6548, doc. 89).

¹⁴² Voicu Nițescu îl întâlnește la Moscova, alături de alți trei români, „sunt îmbrăcați toți în haine tovărășești. S-au refugiat și ei aci și nu știu cum să se întoarcă acasă. Acțiunea voluntarilor de la Samara e pentru ei o revelație” (Nițescu 1932, p. 45). Va intra în cel de al doilea corp de al voluntarilor din Rusia, fiind ales secretar al Comitetului Național Român, constituit la 21 iulie/8 august 1918 în urma Conferinței Naționale a voluntarilor aflați la Celeabinsk (Șerban 2003, p. 197). Îl regăsim printre semnatarii tratatului încheiat în 11/28 august cu Consiliul Național Cehoslovac, secția pentru Rusia (*ibidem*, p. 199). După preluarea comandamentului Corpului Voluntarilor Români de către colonelul ceh Kadlec, locotenențul Corneliu Vaida a fost numit comandant al Companiei a V-a din al doilea Batalion al Regimentului I Horia (*ibidem*, p. 213). Este primul semnatar (din cei 65) al protestului ofițerilor români împotriva deciziei de limitare a

List of illustrations

Fig. 1 - Announcement on the intention of recomposing the Black Book from Darnita (*Telegraful Român*, issue 8 19 January 1919)

Fig. 2 - Cover of the notebook

Fig. 3 - The first leaf of the "Black Book"

Fig. 4 - The last leaf of the "Black Book"

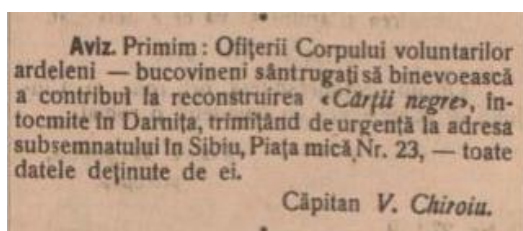

Fig. 1 - Anunțul privind intenția de reconstituire a *Cărții Negre* de la Darnița (*Telegraful Român*, nr. 8, 19 ianuarie 1919)

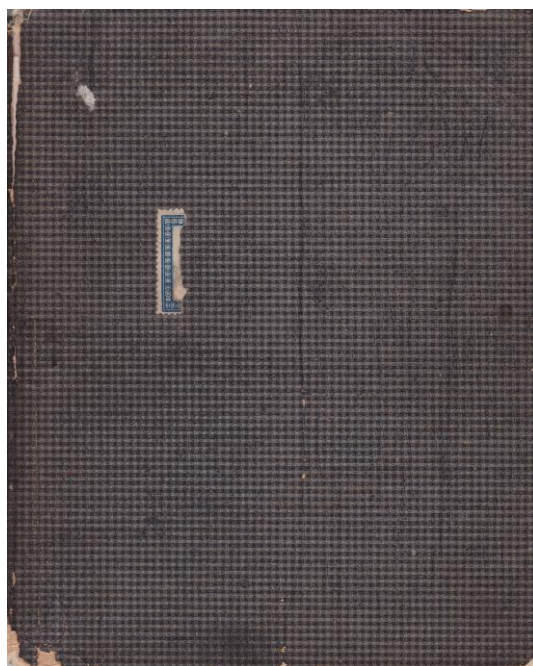

Fig. 2 – Coperta caietului

autorității Comitetului Național Român din Rusia, arestat și apoi, printr-un ordin pe legiune (nr. 70 din 29 aprilie 1919), trimis la Tomsk (MNUAI, *Colecția de documente*, inv. nr. 4506; inv. nr. 6548, doc. 96). Descrie povestea corpului voluntarilor români din Rusia într-un articol publicat în volumul lui Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire* (Vaida 1938, p. 334-343).

S.N. 4601

+ +

MUZEUL REGIONAL
ALBA-IULIA

în res. în timp de pace cel mai bun prieten al neamului, buie zis
 lua parte la adunările noastre, acum însă slugarnic înimi-
 ilarilor noștri. În prezența serg. Iurina, care sa prezentat în armata
 română a notat numele voluntarilor cu scopul de ai demonstra.
 Înaintea Com. San. demonstrativ a afirmat ca el mi convins este
 eu ceialalti (adică în noi) Surorii de caritate ia declarat, că să
 tine de tagma cap. Minulescu și nu de noi, cari trădăm patria
 Date: I. Vesca, I. Păstoran, V. Nidea, I. Cernea.

2, Anton George: cadet reg. 63 inf. avocat din Vaslui
 3, Anton Nicolae: capitan actiiv Rgt. 43 inf. Ca Oblt. în Reg. 60 inf. a fost
un român, în Kormik (Bosnia)
împreună cu Oblt. Căttun Petre
 4, Alexandru Avram: cadet Rgt. 32 huzar. Sa declarat ungur.
 5, Abrudanu George: subl. Rgt. 37 inf. Vicenotar în județul
 Bihorului. Nici nu vorește să vorbească românește, este un
 schurua-gelb și patriot maghiar unarmat. Date de loc. Orșara
 și Petricosana. Sunt informat, că după ce a revărsat din copilărie
 prezentându-se la Belgrad P.S. rgt. 37 inf. se laudat, că nu a

Fig. 3 - Prima filă a „Cărții Negre”

171. Jurcan Teodor: loc. act., reg. 2. Voin. în Câmpulung. Pocat din Danuța.
 A fost impunctat ca spion austriac. Sa aflat la dănușul altor scriitori

172. Târnoșki Valeriu: cadet asp. Regh. 22. deks. Corn anti.

173. Tartia Ilie: functionar în Minister în Poșta, a spus ca Romanu'ca e o țară prapodită, că mi se are o mișcă de stat romanească, o că după parerea și convingerea ta e ra uroa în armata rom. e cea cuai mare neghicioie. A agităt curto colozalătî români

174. Ududek Stefan: sub. act. Suceava, Nu a vorit. Date 2. Honea, P. Sciloan.

175. Veres Ioan: afirmatî că e reg. 37 înf. apm. votat în Chis. Sa prezentat

176. Varga Ioan: sub. res. reg. 68. inf. Notar în Chis. pul. trad. tote ginecele medicului D. Vasa, care e bun roman

177. Vescan Teofil: contabil în Porosny, reg. 5. inf. Rougat. Date 1. Bortu, 1. Negru.

178. Vaida Pavel: student în Brest, Klonasau, pul. Tăm. mica, Kloni pe mine una amutat și deo la raport la mai unlti ofiteri austrofili. Sa exprinat în amitea unni ofiter anti. ugar, că el pentru acia a moște ținea legatari de paratemic cu mine, fîndcă un ne unim în perori, eu amut prea uationalist. Vorbind de pro în paratemic Mepariși, a zis că noi ne-o incluzim în noșd gress și faut acitî

Fig. 4 – Ultima filă a „Cărții Negre”

Abrevieri bibliografice

- 1918 la români VII, X - *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*, vol. VII, X, București, 1989
- Bosoancă 2000 - Traian Bosoancă, *Mureșenii și Marea Unire*, Târgu Mureș, 2000
- Bufnea 1928 - Elie Bufnea, *Voluntarii români din Siberia*, Brașov, 1928
- Bufnea 1929 - Elie Bufnea, „Formațiile de voluntari”, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, București, 1929, p. 119-141
- Bufnea 2010 - Elie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea (1914-1918)*, Baia Mare, 2010
- Bullock 2009 - David Bullock, *Men at Arms. The Czech Legion 1914-1920*, Osprey Publishing, 2009
- Cain 2018 - Daniel Cain, „Un senator în vreme de război. Studiu introductiv”, în Grigore Procopiu, *Parlamentul în pribegie*, București, 2018, p. 5-67
- Cârja 2018 - Ion Cârja, „Opțiuni și dileme în vremuri de război. Emil Rebreanu la despărțirea de bunul împărat”, în Ioan Lăpușeanu, *Emil Rebreanu, eroul de la Ghimiș-Făget*, Cluj-Napoca, 2018, p. 5-28
- Cârja, Cârja 2018 - Ion Cârja, Cecilia Cârja, „Marele Război și redimensionarea loialităților. Români ardeleni și bănățeni după despărțirea de bunul împărat”, în *Revista Bistriței*, XXXII, 2018, p. 225-231
- Crișan 2008 - Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici (1863-1917)*, Alba Iulia, 2008
- Dicționar 2019 - Dragoș Ursu, Tudor Roșu (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii. Delegații Adunării Naționale de la Alba Iulia*, Cluj-Napoca, 2019
- Dudaș 1996 - Vasile Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Timișoara, 1996
- Eppel 2006 - Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj-Napoca, 2006
- Figes 2016 - Orlando Figes, *Revoluția rusă, 1891-1924: tragedia unui popor*, București, 2016
- Goga 1916 - Eugen Goga, *Două Siberii. Din însemnările unui ardelean fost soldat austro-ungar și prizonier în Rusia*, București, 1916
- Groza 2013 - Mihai Octavian Groza, „Pagini din activitatea Consiliului Național Român din Blaj (noiembrie 1918-februarie 1919)”, în *Astra Salvensis*, nr. 2, 2013, p. 54-62
- Gruneanțu, Ionescu 2018 - Lazăr Gruneanțu, Mirel Ionescu, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, Cluj-Napoca, 2018
- Hulea 1976 - Eugen Hulea, „Despre contribuția voluntarilor români la înfăptuirea Unirii”, în *Apulum*, XIV, 1976, p. 343-364
- Ilieșiu 2011 - Nicolae Ilieșiu, *Monografia istorică a Banatului. Județul Caraș*, București, 2011
- Ionescu 2014 - Diana Ionescu, *Dr. Ioan Ciordaș (1877-1919). Biografia și activitatea*, Oradea, 2014
- Iudean 2016 - Ovidiu Emil Iudean, *The Romanian Governmental Representatives in the Budapest Parliament (1881-1918)*, Cluj-Napoca, 2016
- Loupan 2017 - Victor Loupan, *O istorie secretă a Revoluției Ruse*, București, 2017
- Neagu, Groza 2019 - Răzvan Mihai Neagu, Horațiu Groza, *George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu, reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste*, Cluj-Napoca, 2019
- Nemoianu 1922 - Petre Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922
- Nițescu 1926 - Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia. Anul 1917*, Brașov, 1926
- Nițescu 1928 - Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia. Anul 1917-1918, Ciclonul roșu*, Brașov, 1928
- Nițescu 1932 - Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia. Anii 1918-1919. În capitala sovietelor. Credițele din Siberia*, București, 1932

- Maior 2016 - Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război (1914-1916)*, Cluj-Napoca, 2016
- MNUAI - Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
- Muntean 2018 - Ovidiu Muntean, „Un ofițer român din Maramureș pe frontul italian. Jurnalul de război al maiorului Arthur Dan”, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu*, Cluj-Napoca, 2018, p. 199-211
- Muntean, Zaberca, Sârbu 1992 - Ioan Muntean, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire*, Timișoara, 1992
- Munteanu 1915 - Casian R. Munteanu, *Atacul. Însemnările de război ale unui soldat român din armata austro-ungară*, București, 1915
- Onofreiu, Pinteș, Vlașin 2018 - Adrian Onofreiu, Ioan Pinteș, Cornelia Vlașin (coord), *Anul 1918 în județul Bistrița-Năsăud. Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, 2018
- Opriș 2019 - Ioan Opriș, *Vasile Stoica în serviciul României*, București, 2019
- Opriș 2020 - Ioan Opriș, *Pagini din istoria diplomației românești*, Alba Iulia, 2020
- Petrescu 2018 - Costin Petrescu, *La Iași, în timpul războiului: 1916-1917. Însemnările unui pictor refugiat*, București, 2018
- Petricoane Drugărin 2012 - Mihai Petricoane Drugărin, „Însemnările unui director de liceu”, în *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. I, editori: Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, 2012, p. 709-738
- Posea, Mincă 2018 - Rozalinda Posea, Adriana Mincă, „Profesori și preoți brașoveni în perioada Primului Război Mondial (1916-1918)”, în *Țara Bârsei*, nr. 17, 2018, p. 175-185
- Procopiu 2018 - Grigore Procopiu, *Parlamentul în pribegie*, București, 2018
- Regina Maria 2015 - Maria, Regina României, *Jurnal de război*, II, 1917-1918, București, 2015
- Rustoiu, Cutean, Cristea 2015 - Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, *Excelență sub două flamuri: Dănilă Papp (1868-1950)*, Alba Iulia, 2015
- SJAAN - Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale
- Sandachi 2018 - George Paul Sandachi, *Zborul Marii Uniri: de la Bacău, la Blaj, Onești*, 2018
- Sigmirean 2000 - Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj- Napoca, 2000
- Szabo 2018 - Lucian-Vasile Szabo, *Cu Slavici și Argezei după gratii*, București, 2018
- Șerban 1988 - Ioan I. Șerban, „Primul corp al voluntarilor transilvăneni și bucovineni din Rusia” (I), în *Apulum*, XXV, 1988, p. 449-453
- Șerban 1989 - Ioan I. Șerban, „Primul Corp al voluntarilor transilvăneni și bucovineni din Rusia” (II), în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 533-559
- Șerban 2003 - Ioan I. Șerban, *Voluntari transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, Alba Iulia, 2003
- Ugliș 2015 - Petre Ugliș Delapeșca, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, Alba Iulia, 2015
- Țărău 2018 - Augustin Țărău, „Cu moartea pre moarte călcând”. *Românii din vestul Transilvaniei în anii Primului Război Mondial. Documente*, vol. II. „La zidirea lumii noi”, București, 2018
- Tăslăuanu 1915 - Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român ofițer în armata austro-ungară care a luat parte cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, București, 1915
- Țucă 2011 - Cornel Țucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internați în Rusia. Problemele repatrierii*, Cluj-Napoca, 2011
- Țucă, Batin 2018 - Cornel Țucă, Laurențiu Batin, *Ofițeri ardeleni și bucovineni din armata austro-ungară*, Baia Mare, 2018
- Vaida 1938 - Corneliu Vaida, „Voluntarii Ardeleni din Rusia”, în Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 334-343
- Talpeș 2008 - Petru Talpeș, *Amintiri*, Timișoara, 2008